

# ALMANYA'DA “ÖTEKİ” OLMAK, “ÖTEKİ” KALMAK\*

**Erdoğan Gedik\*\***

## Giriş:

A lman tarihçi Karl Schlögel, “Dünyayı 21. yüzyılda daha çok bir göçebeler gezegeni olarak isimlendirebiliriz,” (Schlögel 2000: 69-70) derken sözlerinde hiç de abartılı değildir. Savaşçılar, tacirler ve Çingeneler gibi belli grupları kapsayan kolektif olan eski göç hareketleri, 19. yüzyıldan bu yana kişiselleşmeye başlamıştır. Göç hareketlerinin kitesellikten kişileşmeye doğru gidişinin haberini ve tipik özelliklerini 1920’lerde Robert E. Park vermekteydi (Park 1928: 881-893). Fakat II. Dünya Savaşı’ndan sonra gelişen korkunç mülteci akımıyla, göç hareketlerinin kişileşmesi durdu; soğuk savaş göç hareketlerini engelledi. Bu durum 1960’larda Avrupa’nın politik farklılaşması sonucu başlayan işçi göçüyle köklü bir dönüm noktasına girdi. Daha sonra dünyadaki politik ve ekonomik dengelerin değişmesi ve küreselleşme sonucu, dünya yeniden farklı

\* Habermas’ dan esinlenerek, “*Öteki*” *Olmak, Öteki*”yle Yaşamak.

\*\* Phil.Dr.,Habilitant, FB Gesellschaftswissenschaften, Fach Soziologie, Johann Wolfgang Goethe Universität, Frankfurt am Main.

göç hareketlerine sahne oldu. Robert E. Park'ın da belirttiği gibi bu hareketler, “halkların hareketi” olarak değil, “şahısların mobilitesi” olarak görüldü. Öte yanda Georg Simmel mobilite/göç konusunu iki uç arasındaki süreç olarak ele almaktadır. Bir ucu yerleşikler olan “toprak sahipleri,” diğer ucu “geçici” olan “bugün gelen ve yarın giden”ler olarak görmektedir. Fakat potansiyel göçmenler için Simmel bu süreci “bugün geliyor ve yarın kalıyor” şeklinde betimlemiştir (Simmel'den aktaranlar, Menz-Benz ve Wagner 2002: 15).

Gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye, II. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası göç pazarında önemliydi. Türkiye, vatandaşlarına 1961 anayasasının kabulünden sonra serbest dolaşma hakkı verdi; Türkler işçi olarak Almanya başta olmak üzere Avrupa ülkelerine gitmeye başlamıştı (Gedik 2007). Bu süreç içinde misafir işçi olarak gidenler, daha sonra yeni aile birleşimi düzenlemesinden yararlanarak ailelerini de yanlarına almışlar ve Avrupa'da kalıcı olmuşlardır. Alman istatistiklerine göre, 1970'lerde yabancı sayısı üç milyona ulaşmış ve günümüzde on milyonu geçmiştir. Statistisches Bundesamt Deutschland'ın (Alman İstatistik Dairesi) 134 sayılı 28 Mart 2006 tarihli belgesine göre, şu anda Almanya'da yaşayan nüfusun % 81'ni Almanlar oluşturur: geri kalanlar içinde, göçmen kökenli Alman vatandaşları %10 ve yabancılar % 9'dur. Günümüzde Almanya'da üç milyona yakın Türkiyeli yaşamaktadır ve bir milyona yakın Türkiyeli de Alman vatandaşlığına geçmiştir. Ama yine de bu kişiler Alman toplumunu oluşturan unsurlardan sayılmamaktadırlar. Göçün başlangıcından sonra işçilerin kalıcı olmaya karar vermeleri ve göçün niteliğinin değişmesi sonucu hem Türkiye, hem de Almanya, “misafir işçiler”e kimlik etiketleri üretmeye çalışmıştır.\*

Bu saptamalar ışığında, burada, Türkiyelilerin bu karmaşık karakteri içinde Almanya'da geçirdiği süreçleri, Almanların Almanya'daki Türkiyeliler için kullandıkları kavramları, bu kavramların gönderme yaptığı imgeleri ele almaya çalışacağım. Kavramlar farklılaştıkça ortaya hem politik, hem de kültürel açıdan ele alınması gereken sorunsal alanlar doğmuştur. Burada önemli olan bu terimlerin sadece politik kullanımları değil, aynı zamanda terimlerin kültürel olarak belirli şekillerde adlandırılan bireylerin bu terimlerden nasıl etkilendikleridir. Bu açıdan, öncelikle tarihsel olarak Alman toplumunda dışlamanın çerçevesi ile tarihsel gerçekliği, günümüzdeki çok kültürlülük tartışmalarıyla ilgisini tartışacağım. Burada özellikle ele alacağım konular, Alman olmak/öteki olmak fikrinin kültürel, sosyal ve politik olarak ne anlamlara geldiği olacaktır. Almanya göç almasına rağmen, bir yandan da homojen olduğunu iddia etmektedir. Böyle bir toplum “çok-kültürlülük” ile nasıl

---

\* I. ve II. Dünya Savaşları çok büyük işgücü ve ekonomik kayıplara yol açmıştı. Batı Avrupa ülkelerinin tekrar yapılandırılması için, savaş döneminde ölen, öldürülen, tutsak düşen, yerinden yurdundan sürülenlerin ve milyonlarca savaş gazisinin ve zorla çalıştırılan kişilerin yerini alacak yabancı iş gücüne ihtiyaç vardı. Bu tarihlere Almanya'nın yeniden yapılanmak için başladığı ve ekonomik mucize (*Wirtschaftswunder*) olarak adlandırılan hızlı ekonomik büyüme nedeniyle Almanya yabancı iş gücü istihdam etmeye başlamıştır.

başa çıkabilmektedir? Tarihsel süreçlere ek olarak ele alacağım son konu ise terimlerin etimolojik-sosyolojik değerlendirmeleri olacaktır.

**Almanya’da “Öteki” ve “Öteki”leştirmenin Tarihsel Arka Planı:** Alman toplumu çok kültürlülüğü; göçmenlerin Alman vatandaşlığını seçme şartıyla dolaylı olarak onaylamaktadır. Çok kültürlülüğün benimsenmesi çerçevesi; cumhuriyetçi anayasanın temel değerleri ve hukuk düzeninin içindedir. Bu sınırlar içerisinde göçmenlerin arzu edilen entegrasyonu, hukuksal ve politik düzenin temel değerleri ve kurumlarının kabul edilmesiyle kültürel çeşitlilik kısıtlanmaktadır. Entegrasyonun kaçınılmaz temel koşulları ise; devletin ve vatandaşları arasında olan ortak bir iletişim ve resmi dilin olmasıdır. Bu dil de Almanca’dır.

Almanya, göç açılımına şiddetle karşı koymaktadır. Bunun birinci nedeni, “klasik” göç süreçlerinin Almanya’da kültürel çeşitliliğe neden olacağı endişesi; ikinci olarak da sosyoekonomik rekabetten kaynaklanan, “yabancı”ya ve kültürel yabancılaşmaya olan korkulardır. Modern hukuk devleti tarafından korunan kültürel özgürlükler, halen aktarılan halkçı-ırkçı ulus devlet anlayışı nedeniyle tam olarak benimsenmemiştir (Bade 1994a: 34-35). Alman ulus devlet bakış açısıyla, Alman halkı bir etnik çoğunluktur/büyükliktür. Devletin vatandaşları yaygın tasavvura göre, Alman kökenli insanlardan olmalıdır. Buna göre ulus; “etnik köken toplumu”dur. “Yabancı” halklardan olan göçmenlerin bu etnik köken toplumunda yeri yoktur ve vatandaş olamazlar. Halkçı ulus-devlet fikri, içerik olarak tanımlanmış ve “yabancı” kültürlere karşı sınırları belirlenmiş bir ortak ulus-kültürünün tasavvuruna bağlıdır.

Halkçı ideoloji, Alman halkınında doğal bir oluşum değil de, çok farklı “yabancı”ların karışım süreçlerinin bir sonucu olduğunu atlamaktadır. Bu daha çok halkçı-ulusçuluğun endojen ulus-kültürüne inanmaktan ileri gelmesindedir. “Homojen bir ulus kültürü” özlemi, çok kültürlülüğe karşı bir polemik taşımakta ve buna bağlı olan kültürel çatışmalar imkanı dikkate alınmamaktadır. Bu çatışmalar aynı zamanda Avrupa ve Alman “kültür”ünün ne olduğunu da belirlemiştir. Buna bir örnek olarak; Avrupa’nın dini-savaşlar geçmişi verilebilir. Avrupa halkı için yüzlerce yıl boyunca mezhepsel aidiyet, etnik aidiyetten daha önemliydi. Günümüzde Alman toplumu, Hıristiyan inançlı Alman’ın yanında, laik ya da ateistlerin de bulunmasına, ya da göç yoluyla diğer dinlerden insanların bulunmasına tahammül edememektedir. Kültürel çoğulculuğa karşı yürütülen kampanya, din savaşlarının yapıldığı ve “öteki” dinlere ve mezheplere tahammülün olmadığı dönemlere kadar götürmektedir. Anayasaya aykırı olan bu düşünceye göre, yine de Alman vatandaşlığına geçecek olanlardan din değiştirmeleri dolaylı olarak beklenmektedir.

İlk olarak Almanya’da II. Dünya Savaşı’ndan sonra mezhepler arasındaki gerilim azalmıştır, çünkü din ve mezheplerin yerini milliyetçilik almıştır. II. Dünya Savaşı’ndan

beri Almanya alışılan yaşam dünyalarında devrimsel bir çözülme ve yumuşama vardır. Yeni mesleki-sosyal yapı oluşumuna esaslı bir laikleşme süreci eşlik etmiştir. Geleneksel sosyal çevrenin sabit yapısının biçimlendirdiği yaşam şekilleri, zihniyet ve davranış tarzlarının hızlı parçalanması sonucu oluşan sosyal ve düşünce bağları, çok kültürlü toplumun oluşumunu kolaylaştırmıştır (Bade 1994a: 36-37). Halkçı-etnik milliyetçiliğin kültür anlayışı, geçmişin ayrışmacı algılanmasını temellendirerek ve ulusal kültürel kimliğin yardımıyla yenilik karşıtı ve dışlayıcı olarak etki etmektedir. Buna karşı cumhuriyetçi hukuk devleti, bütün vatandaşların kültürel özgürlüklerini korumakta ve kendisini kültürel çeşitliliğe ve dinamığe açmaktadır. Cumhuriyetçi hukuk devletinde ulusal “beğeni”, ulusal “sanat” veya “din” yoktur. Kuran ya da Goethe mi okuyacakları, Bach ya da arabesk mi dinleyecekleri, tatillerini Türkiye’de ya da balkonda mı geçirecekleri, insanlara bırakılmıştır. Hukuk düzeni sınırları içerisinden hangi kültür değerlerini yaşayacaklarını, hangi kültürel değerlerini sahipleneceklerini ve hangilerini bağlayıcı olarak göreceklere ise yine vatandaşlara bırakmıştır. Bu hakkın Alman kökenli olamayan vatandaşlar, yabancı olarak görülenler ya da Alman vatandaşı olmak istemeyenler için de geçerli olması lazımdır.

Klasik göç alan ülkelerdeki gibi, Almanya’da da etnik azınlıklar göç sürecinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bunu aşmaksa ancak göçmenlerle birlikte çalışmayla mümkündür. Bunlar sadece durağan gruplar değil, bilakis etnik “koloni” şeklinde ilişkiler ağı aracılığıyla organize olan ve kendini etnik olarak ayıran halk ve sosyal yapıdır. Etnik ve sınıf bağlamında etiketlenirilmiş bir çevrede, etnik ilişkiler, evlilik, politik imtiyaz ve sadakatla oluşmuştur. Etnisite; ortak kökene, deneyimlere, kültüre ve geçmişe dayanan, ilişkilerle insanlar arası dayanışma hissi yaratan ve grup oluşumunda etki eden demektir. Bu nedenle etnisite Almanya’nın sosyal yapısının en önemli bir işareti olmuştur (Bade 1994a: 42-44).

Yeni etnisitelerle Alman devleti şu sorularla karşılaşmaktadır: Spontan oluşan etnik heterojeniteyi muhafaza mı etmeli, ya da doğal gelişimine mi bırakmalı, desteklenmeli mi, ya da tasviye mi etmelidir? Toplumsal çatışmaların muhtemel kaynağı ve sebebi sayılan etnik heterojenite ne demektir? Toplumun en büyük kısmı ve toplumsal yapı için entegrasyon ve kohezyon ne demektir? Bu tür sorularla en azından ulusal kavramın içeriği de tartışmaya açılmıştır. Şimdiye kadar bu sorular bilimsel ve kamusal alanda maalesef çok az tartışılmıştır.

Gruplar arasındaki iktidar ayrımı, etnosantrik bir ideoloji ve mal-eşya kıtlığında grupların rekabeti gibi bir kaç farklı ögenin aynı anda ortaya çıkmasıyla etnik çatışmalar olur: Bu kıstaslar bütün çok etnikli toplumlarda vardır ve mal-eşya kıtlığında grupların rekabeti ise genellikle sosyoekonomik kriz durumlarında göç kapasitesinin aşılmasıyla olmaktadır. Etnik ve kültürel çeşitlilik, korku senaryoları yaşamak ve oynamak için değil, aksine birleşme sürecindeki alışılmış geçiş dönemi formu olarak görülmeli ve şekillendirilmelidir.

Almanya büyük işçi göçünün sonucunda oluşan çok etnili-çok kültürlü yapının farkına çok geç varmış; ilk önce tek tek gelen erkek işçileri izleyen kadın ve çocukları çok geç ciddiye almıştır. Çünkü Almanya işçi ailelerin varlığına hazır değildi ve gerekli planlamaları yapmamıştı. Bu nedenle ev, anaokul yerleri gibi altyapı, etkili sosyal destek ve pedagojik kavramlar ve çerçeveler eksikti. 1970’te Almanya’da üç milyon yabancıнын bulunmasına rağmen, Alman eğitim kuruluna sunulan yapı planlanmasında yabancı öğrencilerin adı dahi geçmiyordu. Göçün başından beri halledilmeyen sorunların etkileri halen sürmektedir. İkinci ve üçüncü kuşak göçmen işçi çocuklarının dışlanmaları görülmektedir (Vassaf 2002; Schrader, Nikles ve Griese 1979). Ayrıca düşük eğitim, mesleki ve yüksek işsizlik durumlarıyla Alman yaşlılarının çok gerisinde olmaları da ekstra bir dışlama yaratmaktadır.

Hukuk dilinde “azınlık” ve “halk grupları” kavramları, genel tanımlarının dışında kullanılmaktadır. Halk grupları olarak; etnik ve ulusal azınlıklar anlaşılakta ve aralarında ayırım yapılmamaktadır. Geleneksel halk hukuku “azınlık kavramı”nı etnik ve ulusal azınlıklardan başka, dinsel ve dilsel azınlıkları da kapsamaktadır. Bu hukuka göre azınlıkların hakları vardır, ama sadece devlet sınırları içinde yerleşik ve vatandaş konumunda olanlar için geçerlidir. Ülke vatandaşları olmayan azınlıklar; *Ausländer* hukuki statüsündedirler ve kendi ülkelerinin diplomatik korumasının altındadırlar. “Vatandaşlık” terimi 19. yüzyılda meydana çıkan, etnik boyutu olmayan hukuki bir terimdi. Ulus devlet prensibi ile olan ilişkisi ise Avrupa’nın vahim tarihine bağlıdır. Avrupa’da ulus devlet prensibi, etnik grupların birbirinden ayrı durmasını, dil adacıklarını ve dil sınırlarını oluşturmasını tam olarak gerçekleştiremediler. Ulus devlet düzeni bu nedenden dolayı birleşik bir Avrupa oluşumuna ters düşmektedir.

Göç olayı, anayasal hakka, hükümetlerarası anlaşmalar ve Avrupa hukuku gibi bir çok hukuk normuna bağlıdır. Hukuk normlarındaki bu çeşitlilik, göçmenlerin hukuksal statülerinde farklılık yaratmaktadır. Geçerli yabancılar hukuku, genellikle düzen ve emniyet işlevinden bahsetmekte, şekillendirme ve tatmin işlevinden bahsetmemektedir. Ancak göçün devamı ve yabancı düşmanlığının artması sonucu, politik tepkilerin gösterilmesi talep edilmiştir. Bu bağlamda yabancılar hukuku, göçü engellemek için, bir araç olarak kullanılmıştır. Yabancıların hukukunun daha insani olarak biçimlendirilebilmesi için, yeni aktif bir göç politikası yapılmalıdır. Yabancıların yerlilerle birlikte sorunsuz yaşamasını şekillendirebilmesi için, yeni yabancılar kanunu, yabancılar için hukuki bir güvence olmalıdır.

Almanya’da göç sorununun oluşumunu, ancak Almanların göç ile olan geniş tarihsel tecrübeleriyle açıklanabilir. Almanya’nın ikiye bölünmesini ve sonra tekrar birleşmesine etki eden, ortak tarihsel mirastır. Bu miras, toplumun yeniden biçimlenmesine göçmenlerin ve azınlıkların entegrasyonunu engellemektedir. Tarihsel arka sebep ise, yüceltilen

“yabancı” olan herşeyi dışlayıcı Alman milliyetçiliğidir. Daha sonra bu Alman milliyetçiliği kendinden olmayan, etnik, dinsel ve kültürel herşeyi yok etme savaşına girmiştir. Bu karanlık milliyetçiliğin uzantıları Nazi Almanya’sından günümüze kadar birazcık da olsa ulaşmıştır. Bu tarihsel ağır suç halen azınlık tartışmalarında; *Xenofobi* (yabancı düşmanlığı) ve *Xenofili* (yabancı hayranlığı) arasında şizoid bir gerilim yaratmaktadır. Almanların yabancılarla ilişkilerinde bu tarihsel suç, geçmişte yabancıların Almanya’daki durumunu ve Almanlar’ın başka ülkelerde mülteci konumuna düşmesini hatırlatmakta ve yabancılarla etkileşim biçimini belirlemektedir.

1980’lerde sağ dalgayla gelen liberalizm, küreselleşmeyi hızlandırması ve iletişimi yoğunlaştırması sonucu sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda değişim yaratmıştır. Değişim, kimlik kaybetme telaşını yaratarak yeni ırkçılığı geliştirmiştir. Avrupalı ahlaki ve Kültürel değerlerini paylaşacağı insanları arama ihtiyacı duyunca kendinden olanları seçmiştir. İrkçi örgütler kendilerini yenileyerek bu arayışa yanıt vermeye başladılar ve AB parlamentosuna girmeyi başardılar. Avrupa yeni politik çözümler olarak, sosyoekonomik politikaları rafa kaldırarak, yerine sosyokültürel ve soyotnik politikaları uygulamıştır. Bu yeni politikaların mantığına uygun olarak, yeni ulus-devlet ve ulusal kimlik tanımları yapılmıştır (Taş 1999: 17-18). Öte yanda, 1990’lı yıllara kadar göç, entegrasyon ve azınlık gibi konularda düzenleyici perspektifler eksikti. Bunun yerine Almanya’nın bir göç ülkesi olmadığını, sağ partilerin medya desteğiyle politik malzeme yapılması, kısa sürede toplumda yabancı düşmanlığına dönmüştür. Aşırı sağ ve yabancı düşmanlığı Almanya’da yeniden toplumsal tehlike olarak gündeme geldi. Bu tehlikeler diğer Avrupa ülkelerinde de var, ama Almanya karanlık geçmişinden dolayı daha fazla dikkat çekmektedir. Sosyal korkular, çaresizlik, toplumsal dayanışma ve değerlerin zayıflaması; günah keçisi teorilerini ve yabancı düşmanlığını körükledi. Daha önceden Avrupa’da var olan yabancından korkma psikolojisi, yabancı düşmanlığına dönmüştür. Avrupa’nın artık yabancılardan korkmaları gerekmiyor çünkü artık yabancılar, Avrupalı ırkçıların yakma ve öldürmelerinden sonra Avrupalılardan korkuyorlar. Avrupa’daki yabancı düşmanlığının yanına, bir de yabancının Avrupa/lı’dan-korkma terimi yerleşmektedir.

Küreseleşme ve entegrasyonun temellerini sarstığı milliyetçiliğin yeniden tanımı veya “biz”i yeniden tarif etme çabaları, Avrupa’nın kültürel üstünlük düşüncesine göre yapılmaktadır. İki Almanya’nın birleşmesine kadar Avrupa’da ilgi görmeyen Alman kan bağına dayalı kimlik anlayışı, yeniden kabul gördü. Özellikle bu dönemde Avrupa da yaşayan yabancılar kriminal, terörist, kaçakçı, köktendinci, sosyal devleti sömürücü ve tembeller biçiminde ırkçı basında bol bol haber yapıldılar. Bu kötü propaganda “Avrupa ırkçılığı” düşüncesinin kurucusu İngiliz Sir Oswald Mosley’i yeniden popülerleştirmiştir (Taş 1999: 19-23).

Almanya'nın değişimine karşı duygusal olarak var olan politik direniş, Almanya'nın bir "göç ülkesi" olarak kabul edilmeyişinin ideolojik temeli ulus devlet- ve kültür anlayışı geleneğinde yatmaktadır. Aynı zamanda Almanya'nın resmi olan bu görüşüne göre Almanya bir "göç ülkesi" değildir ve asla olmayacak, sadece göçmenlerin bulunduğu bir ülke olarak kalacaktır. Almanya'nın klasik göç alan ülkelerden ayrıldığı nokta; göçmenleri ne potansiyel vatandaş olarak; ne de ulusal cemaati zenginleştiren bir olasılık olarak görmektedir. Vatandaşlar mümkünse sadece Alman kökenlilerden oluşmalıdır. Buna karşın yabancılar oturma müsaadesine ve hakkına sahip "misafir" statüsünde kalmalıdır. Bu ulus devlet anlayışı, Alman idealizminin ve Alman romantizminin düşünce dünyasından kaynaklanmaktadır. Bu anlayışa göre; devleti oluşturan esas halk olan "*Staatsvolk*" ve varisleri tam hakka sahip vatandaşlardır. *Staatsvolk* soya dayalı bir toplumdur. Ulusun içinde başka yabancı bir soya ait olmanın yeri yoktur. Bu nedenle çok uluslu devlet ve ulus uyuşmayan iki tezattır. Halka dayalı "*Volksnation*" yabancı bir soyun göçüne kendisini açamaz. Yabancıların vatandaşlığa alınması ve politik olarak eşit haklara sahip vatandaş olarak görülmeleri, "*Volksnation*" düşüncesiyle uyuşmamaktadır.

Halkçı devlet düşüncesi, halkçı ulusal-kültür tasavvuruna bağlıdır. Bu durum onların ideolojilerinde içerik olarak tanımlanabilir ve yabancı kültürlerle karşı sınırları belirlenebilir. Ulusal kültürün, içeriği ve değerlerinin korunması ve uygulaması, en üst değer olan halkçı devlet ideolojisinin politikası olmaktadır. İnsan hakları, egemenliğin paylaşımı ve hukuk devleti gibi evrensel ve politik temel değerler; "*Volksnation*"a karşı anlamlarını yitirmektedirler. Gerekirse bu evrensel değerler *Volksnation* ve halk kültürünün değerleri için kurban edilebilirler (Bade 1994a: 133). Halkçı kültür anlayışında sadece ya gerçekten ya da sözde endojen olan, kendi halkının kültür geleneği meşrudur. Bu tanıma göre "yabancı" meşru değildir ve zorunlu olarak dışlanmalıdır. Bunun için halk dili "yabancı kelime"lerden arındırılmıştır. Dini inanç, sanat, hatta gündelik yaşam, zevk ve giyim-kuşam ulusal standartlara uydurulmuştur. Bu şekilde nasyonsosyalizm döneminde halk milliyetçiliğinin en aşırı biçimi, güzel sanatlar, müzik ve edebiyat Alman olmayan unsurlardan temizlenerek uygulanmıştır. Hıristiyanlığın evrensel geleneği rededilerek bunun yerine Alman Hıristiyanlığı versiyonuna ise hoşgörü gösterilmiştir (Bade 1994a: 135).

Halkçı ideolojiye göre; her halk kendine has kültür geleneğine sahiptir ve yabancı halkların göçü ise; bu halkçı ulusal kültürün en temel tehdidi olarak ağılanmaktadır. Halkçı devlet anlayışında ne çok etnilige ne de çok kültürlülüğe yer vardır. Yabancıların göçü ve ülke vatandaşlığının yabancılara verilmesi, ulusal kültüre yabancılaşmanın tehlikesi olarak görülmektedir. Alman kültürü, halkçı ideoloji gibi kendiliğinden oluştuğunu iddia etmedi, bilakis Hıristiyanlık gibi başka kültürlerden korkmanın katmanlaşması sürecinin bir sonucudur. Kültürler sadece değişmez değil, dinamikler ve içeriği de değişebilir.



Kültürlerin oluşumunda farklı grupların etkisi olduğundan sadece bir ulusun malı olamazlar (Bade 1994a: 136-137).

Halkçı devlet anlayışı, Alman İmparatorluğu'nda ve Weimer Cumhuriyeti'nde egemen ideolojeydi. Nazi Almanya'sında Alman kökenli olma hatta vatandaş olmanın hukuksal şartıydı. Bu amaçla Federal Almanya anayasasının 116. maddesi kararıyla (sürgün edilenlerin ve Alman kökenlilerin, Alman vatandaşlığı hakkı) ve iki Almanya'nın birleşme konusu, yine Almanları “etnik kökenli toplum” yaptı. Doğu Almanya'nın yeniden yapılandırılması ise Avrupa'nın değil, ulusal bir görev olarak görüldü ve Almanların ulusal bir sorumluluğu olarak meşrulaştırıldı. Ama ilginç olan ulusal görev ve sorumluluk için, bir kararnameyle Alman olmayan bütün çalışan yabancılardan da “*Solidaritätszuschlag*” olan dayanışma aidatı maaşlarından kesilerek Doğu Almanya'nın yapılandırılmasında kullanıldı. Bu para kırk yıl ayrı kalan soydaşlarına yapılan haksızlığın bir bedeli olarak verildi.

Modern bir devlete aidiyeti bildiren kriterler, anayasayı kabul etme ve kanunlara uyma olmalıdır. Bu nedenle cumhuriyetçi hukuk devletinde vatandaşlık hakkı, bir yabancı kültürde doğmayla değerlendirilemez: Alman anayasasının 3. maddesinin 3. paragrafı “hiç kimse cinsiyetinden, kökeninden, ırkından, dilinden, memleketinden, inancından, dini ve politik görüşünden dolayı mağdur edilemez ya da kayırlamaz” demektedir. Bu madde Almanya'da oturan, doğan ve vergi veren yabancılar, Alman politik ve hukuk düzenine katılmak istediklerinde ya da Alman vatandaşı olmak istediklerinde dikkate alınmamaktadır. Anayasadaki kültürel hakların kullanılması, yabancılar söz konusu olduğunda farklı işlemektedir.

Bütün bu sorunların asıl sebeplerinden en önemlisi ve anayasaya aykırı olan; aktarılan Alman halkçı (milliyetçi) devlet anlayışıdır. Ekonomik krizler ya da sosyal çöküntüler sayesinde bu düşünce canlı tutulmakta ve nostaljik homojen ulusal bir toplum arzusu uyandırılmaktadır. Alman kamuoyunun geneli, kültürel homojenliği çatışmasız bir birlik olarak görmekte ve kültürel çoğunluğu ise çatışmaların asıl kaynağı olarak göstermektedir. Kültürel homojenlik dünyanın hiç bir yerinde hiç bir zaman olmadığı gibi, Almanya'da da bütün çabalara rağmen başarılmamıştır. Yabancılar bu şekilde değil, ancak Alman kökenli vatandaşlarla eşit tutulduklarında ve sahip oldukları kültürel değerlere saygı gösterildiğinde iyi vatandaşlar olurlar. Halkçı devlet anlayışından kurtulmanın tek yolu da çok etnili bir toplumu yapılandırmaktır.

Çok-kültürlü/çok-etnili ve heterojen olma durumunu Almanya'da tarihsel, politik ve kültürel açılardan ele aldıktan sonra, öncelikle bu noktada “Alman olma” durumunu analiz etmek ve “Alman”ın dışında kalan grubun ne şekilde yabancı/öteki olarak algılandığını göstermek istiyorum. Almanya'da Türkiyeliler için kullanılan terimlere geçmeden önce, Almanların kendilerini tanımlarken kullandığı karakteristiklere bakmakta fayda var.



**Alman Kimdir, Yabancı Kimdir?:** Jens Schneider, Almanların kendilerini tanımlarken karşıt en merkezi kategorinin “*Ausländer*” olduğunu belirtirken, Alman ulusu içinde “sorgulanmayan” ötekilikleri kapsamadığını vurgulamaktadır (Schneider 2002: 14). “*Ausländer*” stereotipinin oluşumunda da anahtar grup “Alman-Türk” olarak adlandırılan gruptur. Öyleyse, Alman kimdir? Schneider’e göre Almanlar, “Alman”ın kim olduğunu tanımlamaktan imtina etseler de, genellikle özelliklerini tutucu, hoşgörüsüz, otoriteye ve hiyerarşiye kökten bağlı, yani “*speßig*” olarak adlandırmaktadırlar. Üstelik bu tavırlar, tarihsel olarak da nasyonal sosyalizm ile özdeşleştirilmekte ve “kuşuklu” tavırlar olarak adlandırılmaktadır. Öte yandan, köken olarak Alman olmak, Almanya’da doğup büyümek ve “bölgesel” aidiyet ile eş değerlidir. Diğer bir başka nokta ise, soy (yani kana bağlı) geliştirilen anlamlandırmadır ve bunlar da aynı zamanda hem politik, hem de ulusal olarak tanımlandırılmış kültürel kategorilerdir (Schneider 2002). İşte bu tanımların dışında kalan kategori ise yabancı, yani “*Fremde*” ya da *Ausländer*’ (ecnebi) dir. Ama herkes değil: İngiliz, Alman olmadığı halde, ancak bir Avrupalı olduğu için, bir Alman’a göre asla bir yabancı değildir. Avrupa her ne kadar bir bölünmüşlük arz etse de, tarihsel olarak, kendisini belirli kıstaslar içinde tanımlamakta ve bu tanımın dışında kalanları dışlamaktadır. Yabancıyı tarif eden kavramlardan biri olan *Ausländer* (ecnebi), *Fremde*’ye göre alışılmış bir kavramdır. Almanlar yıllar içinde *Gastarbeiter* ve *Ausländer* terimlerine ve esasen bu kişilere alışmıştır. Burada kast edilen *Fremde* yabancından daha çok “yaban” olarak anlaşılmakta ve yabana duyulan korku ve ürküntüyü barındırmaktadır. Yabancı için kullanılan yakın anlamlı çeşitli kavramlar kolaylıkla birbirinin yerine kullanılsa da, kavramlara yüklenen anlamlar asıl anlamlarından farklıdır. Günümüzde *Ausländer* ve *Fremde* gerçek anlamının dışında, neredeyse Türk, Müslüman, Orta Doğulu, ya da Zenci anlamına indirgenmektedir. Bu nedenle dilin hafızasına güvenerek yabancılaştırmanın, dışlamanın ve ötekileştirmenin formlarını kavramlar üzerinden irdelemeye çalışacağım.

Yabancı ve yabancılar kavramının altında çok farklı biçim ve durumlar toplanmaktadır. Bizim günlük dünyamızda yabancı, henüz tanımadığımız, kategorilendiremediğimiz, onun için bir terimimizin olmadığı ya da günlük dilimizde mevcut olan terimlerimize tekabül edemeyen kişidir (Hahn 1997: 135). Bir başka deyişle yabancı, daha tanımadığımız ya da güvenemediğimiz, daha karşılaşmadığımız, hakkında en ufak bir biyografik bilgiye sahip olamadığımız kişidir (Lofland 1973: 17). Günümüzde varlığı ya da yokluğu bilinmeyen fakat bilimkurgu filmlerinden öğrendiğimiz “*alien*”ler de tanıdık değildir; tanıdık olmayanlar bu filmlerle düşman yerine konulmakta ve düşmanca bir yaklaşım ise tek imkan gibi gözükmektedir. Dolayısıyla yabancı ve yabancılık kavramları, bir insanın yalnızlığını ve izole edilmişliğini de ifade eder ve kişiler arasındaki farkı ve belirlenmiş bir grupla arasındaki ilişkiyi de gösterir. Belli bir ulusa,ırka, ya da dine mensup “yabancılar,” kolektif olarak sıralanmakta, kolektif bir yapı içinde gösterilmektedir. Yerlilerin, yabancıları ne

zaman tek başına bir şahıs ve ne zaman kolektif bir grubun üyesi ya da temsilcisi olarak görecekları ise sosyal alıgılamaları ve ilgilerine bağılıdır. Yabancıların mutlak olarak kolektif bir grubun içinde görölmesi ise önyargılar bağılamında analiz edilmelidir.

Şimdiye kadar yabancıların durumunu tanımlamak ve Almanlardan ayırmak için otuza yakın kavram üretildiğı bilinmektedir. Kavram değışimi yabancıların pozisyonunda hiç bir değışiklik yaratmazken, Almanlar için yabancıların durumunu işaret eder. Kavramlar ne kadar farklı olursa da hepsi “göç, göçmen, iş, işçi, yabancı” kavramlarının değışik kombinasyonlarından türetilmiştir. Bu kavramlar sınıf olarak en alta bulunan işçi sınıfına işaret eder. Bu kavramların benzerleri Türkiye tarafından da “Gurbetçi,” “Almancı,” (bkz., Robins ve Morley 1996), “Almanya’da yaşayan Türk işçiler” şeklinde üretilmiştir. Günümüzde ise Avrupa Birliğı sürecinde *Euro-Türk* kavramı da akademik yazında bazı araştırmacılarca tercih edilmektedir (bu terimi kullanan yazarlar için bkz: Şen 2007; Kaya ve Kentel 2005).

Almanya’nın ürettiğı kimlik tanımlarını dönemlere ayırarak devlet ideolojisi bağılamında analizi mümkündür. Dönelmlere göre devletin “öteki”lere nasıl baktığını sosyolinguistik kuralları çerçevesinde yine dilin hafızasından çıkarabiliriz. Kavramlar belli dönemleri işaret etse de, bazı kavramlar bir kaç dönem boyunca kullanılmıştır. I ve II. Dünya Savaşlarından önce 1950’lerin sonuna kadar, savaş dönemindeki ideolojik alışkanlıklarından dolayı yabancılar için *Zwangsarbeiter*, *Ostarbeiter*, *Wanderarbeiter*, *Fremden* gibi farklı kavramlar kullanılmıştır. Alman İmparatorluğu, Weimer Cumhuriyeti ve nasyonal sosyalist dönemlerinde yabancı işçilere kullanılan kavramlarla, ikili anlaşmalar sonucu gelen yabancı işçilere kullanılan kavramlar arasına bir mesafe koymak için Alman devletinin resmi tanımı “*Ausländische Arbeitnehmer*” ve “*Arbeitnehmer aus Anwerbeländer*” şeklinde olmuştur. 1960’lı yıllarda kullanılan *Gastarbeiter* (misafir işçi) tanımı resmi bir tanım değıl, halkın verdiğı bir tanımdır (Bade 1994b: 41).

*Gastarbeiter* kavramından da anlaşılacağı gibi, Almanya, ikili anlaşmalarla giden işçileri geçici olarak gördüklerinden 1970’e kadar yazılı olarak belirlenmiş bir yabancılar politikası yoktu. Yabancılar politikası daha çok iş ve işgücü piyasası politikası olarak anlaşılmiş ve bu nedenle Almanya’nın bir göç ülkesi olmadığı vurgulanmıştır (Meier-Braun 1980: 23-24). Göçmenlerin kalıcı olmaya başladıkları andan itibaren, meselenin sosyal boyutu ortaya çıkmış ve yeni kavramlar geliştirilmiştir. İki Almanya’nın birleşmesi ve doğu bloğu ülkelerindeki Alman kökenlilerin Almanya’ya yerleşmek istemesi gibi süreçler sonucunda, yabancı göçmenleri ve Alman kökenli yeni göçmenleri ayırdetmek için *Einwanderer*, *Zuwanderer*, *Migranten*, *Immigrant*, *Inländer*, *Neue Bürger*, *Siedler*, *Aussiedler*, *Spätaussiedler* gibi yeni terimler üretilmiştir.

Günümüzde Alman FDP (Freie Demokratische Partei/Hür Demokrat Partisi)

öncülüğünde, Almanya’da sürekli oturanlar için sitenin yaşamına katılanlar anlamında *Ausländische Mitbürger* (yabancı eş-yurttaşlar) terimi yaygın olarak kullanılmaktadır (Abadan-Unat 2002.: 66). 1979’dan sonra yabancılar politikasının temelini entegrasyon kavramı oluşturmuştur. CDU’lu (Christlich Demokratische Union/Alman Hıristiyan Demokrat Birliği) eski başbakan Helmut Kohl’le göre entegrasyon, yurttaşlık hakkına sahip olmadan ve çatışmasız bir biçimde Alman toplumu içine yerleşmek olgusudur. Başka bir deyişle Alman sağına göre entegrasyon sadece “toplum içinde yer almak, ama yurttaş olmamak”tır (Abadan- Unat 2002: Abadan-Unat: 66). Alman Adalet Bakanlığı’nın (Bundesministerium der Justiz) sitesine göre, özellikle yabancıların Alman toplumuna entegrasyonu politikasının çok yoğun olarak uygulandığı son yıllarda, birçok göçmenin Alman vatandaşlığına geçerek bu yabancılıktan kurtulma çabaları ve Alman Vatandaşlık Yasası tartışmalarının başlamasıyla, göçmenlerin Almanya’ya “aidiyeti”ni de belirten yeni tanımlar üretilmiştir. 1 Ocak 2000 tarihinde Alman Vatandaşlık Yasası’nın yürürlüğe girmesinden sonra yeni bir boyut kazanan tartışma, “Almanlık” vurgusunun öne çıkarıldığı zihniyet değişikliğine işaret etmektedir. Alman Büyükelçiliği’nin resmi sayfasına göre, Eski Federal İçişleri Bakanı Otto Schily, Ağustos 1999’da yayımlanan “Vatandaşlık kanunu” broşürünün önsözünde “reformun özünü, vatandaşlığın geleneksel kan ilkesi yerine doğumla kazanılması ilkesi oluşturuyor” demekte ve yeni yasanın “Yabancı çocuklarının Alman olarak yetişmesine olanak verdiğini,” ama Alman vatandaşlığının “Alman dilini öğrenmek” gibi bazı talepleri beraberinde getirdiğini belirtmektedir. Ama Alman Anayasa’sının 116. maddesi, kimin Alman olabileceğini tanımlamakta ve Almanya sınırları dışında olan Alman kökenlileri de yine kan bağına dayanarak bu tanıma dahil etmektedir.

Bu yeni anayasa, yine de etnik köken, din ve göçmenlik olgusuna vurgu yaparak “öteki”liklerini hatırlatmakta, bu yeni tanımların önüne ya da arkasına “*Deutsch*” takısını ekleyerek biraz da olsa “yabancı”nı Almanya’ya aidiyetini belirtmektedir: *Deutsche mit Migrationshintergrund, Deutsche mit Migrationsgeschichte, Deutschtürken, Türkdeutschen, Deutschlands Türken, Türkische Deutschländer, Deutsche Muslime mit türkischer Herkunft*. Buradan da anlaşılacağı gibi, anayasal vatandaşlık bile bu insanların yabancı/öteki olarak görülmesini engelleyememektedir.\* *Ausländer* deyince, kişinin ilk göze çarpan farklıklar ölçüsünde *Ausländer* omaktadır. Örneğin Almanya’da koyu deri ve saç rengi, dini semboller ve isimler gibi farklılıklar, Alman olan ya da olmayan arasındaki sınırı da belirlemektedir. Alman olmadıkları halde, İskandinavlar ya da Amerikalılar “*Ausländer*” sınıfına girmemektedir. Üstelik mükemmel Almanca konuşan, Almanya’da doğup büyüyen 2. kuşak göçmen çocukları Almanya’da ya “kara-Almanlar,” ya da anne-babaları gibi *Ausländer* olarak adlandırılmaktadır (Schneider 2002: 16).

\* Bu terimler, özellikle kültür konusunu çalışan sosyal bilimciler arasında “kültür” kavramının saflığı ve homojenliği fikrine dayanmaktadır. Oysa hiçbir kültür alanı etkileşimden uzak değildir ve kültürün “saf” karakteri de bir çok araştırmacı tarafından tartışılmaktadır.

**Yabancı, Köle, Misafir, Düşman Terimlerine Etimolojik Bakış:** Emile Beneviste, Fransa’da karşılaştırmalı dilbilimin klasiklerinden sayılmakta ve Hint-Avrupa dil oluşumlarının analiziyle tanınmaktadır. Beneviste *Fremde* (yabancı), *Sklave* (köle), *Gast* (misafir) ve *Feind* (düşman) gibi kelimelerin semantiğinin tarihsel süreciyle ilgilenmiş ve süreçte temel motif ve sosyal ilişkilerin, yabancıyı dahil etmenin ve dışlamanın önemli noktalarını göstermiştir. Emile Beneviste “*hostis*” (düşman) ve “*gast*” (misafir) kelimelerini incelerken, bu kelimelerin arasındaki benzerliği ele almıştır. *Hostis*, bir mala veya armağana karşılık başka bir mal ya da armağanla karşılık vererek dengeleyen/eşitleyen birisini işaret eder. Beneviste “*hostis*” kelimesinin (Latince’deki “*hospes*” gibi sonradan *hosti-pet*) gelişerek *Gast* anlamını aldığını, buradan da *Feind* anlamının oluştuğunu belirtmektedir. *Gast* ve *Feind* ilişkisinin açıklamasından anlaşıldığı üzere, “*gasts*” (*Gotik, Gast*) ve “*hostis*” (Latince, *Feind*) kavramlarının “*Fremder*” ile anlam benzerlikleri bulunmaktadır. Böylelikle, *Fremder* = *Gast* ve *Feindseliger Gast* (düşmanca misafir) = *Feind* şekline dönüşmüştür. Öte yanda, Roma’nın ilk yazılı kanunları olan 12 Levha Kanunları’nda (M.Ö. 367) *hostis*, ilk anlamının yanında “*Fremder*” anlamını da taşımaktadır. Bu kanunlarda, yabancılara *hostes* denilmekteydi, çünkü Roma halkıyla eşit haklara sahiplerdi ve *Hostire, aequare* fiili (eşitlemek) için kullanılmaktaydı. Beneviste, yabancılara verilen eşit hakların yeni bir anlaşmayı öne çıkardığını söylemektedir. Herhangi bir yabancı ile bir Roma vatandaşı arasında eşitlik ve karşılıklılık, misafirperlik kavramının meydana çıkmasına sebep olmuştur. Bu düşünce tarzından yola çıkarak, *hostis*; “eşitlik ilişkisiyle duran ve misafirperverlik kurumunun temel yapısı içinde izin verilmiş kimsedir,” demektedir (Beneviste 1993: 71-75).

“Yabancı” kavramı etimolojik olarak tarafsız değildir. “*Fremd*” sıfatı yeni yüksek Almanca’da (*Neuhochdeutsch*) kaybolan “*fram*” belirtecinden türemiştir. Anlamı ise; “*vorwärts* (ileri), *weiter* (daha ileri, daha uzak, devam), *von-weg* (birşeyden ya da bir yerden gitmek)” ve en eskiden “*entfernt*” (uzak/laşma) daha sonra da “*unbekannt* (tanınmayan, bilinmeyen, meçhul, belirsiz), *unvertraut* (güvenilmeyen)” anlamına gelmektedir (Duden 1963). Bu şekilde yabancı güvenilene, tanıdığa ve yakına (akraba, arkadaş) karşıt, korku ve tehdit dolu bir his yaratan demektir. *Fremd, Fremder, Fremdheit* vs. gibi kavramlar değişmeyen ve sabit duran, belirsiz anlamları birlikte taşımaktadırlar. Etimolojik anlam değişikliğinin gösterdiği gibi kavramlar anlam dünyalarında kullanım alanı bulmakta ve değişim için bir temel vazifesi göstermektedirler. *Fremdheit* (Yabancılık) kelimesi, ilişkilerin tanımının birçok serbestlik derecelerini sunmaktadır. Çünkü kullanımının genel kuralları çok belirgin değildir. “*Fremde*” teşhis bakış açısıyla, “*Ausländer*”den daha özgül değildir. Benzer bir şekilde Alois Hahn yabancılığın bir özellik, sıfat, vasıf olmadığını iki insanın ya da grubun arasındaki objektif bir ilişkide bulunmadığını; bunun bir ilişki biçiminin tanımlı olduğunu söylemektedir” (Hahn 1994: 163).

Beneviste bu kavramların hepsinin arasında yakın ilişkiler kurmakta “mihmandarlık” yardımıyla karşılıklı oluşan misafirperverlik aracılığıyla, yabancı bir halkın insanı içine alınmış, bağlar kurmuşlar ve değiş-tokuş ilişkisi geliştirilmiş olduğunu vurgulamaktadır. Yine bu kavramlar değişmiş anlamlarıyla da karşımıza çıkmaktalar. *Gast*’a (misafir) toplumsal tabakalar ilişkisiyle bakılmakta, toplumsal tabakalaşma prensibine uygun olarak *Feind* (düşman), *Sklave*’ye (köle) dönüşmektedir. Sklave ise her zaman bir *Fremder*’dir. Modern Hint-Avrupa dillerinde köle ya bir yabancı isim (Yunanca *doûlos*), ya da bir yabancının ismini (Sklave<Slave) taşımaktadır (Hahn 1994: 281).<sup>\*</sup> Eski kültürlerde *Sklave*, toplumun dışındaydı ve bir negatiflik sergiliyordu. Öte yanda Anglo-Sakson dünyasında köleye “*Kelt*” denilmekteydi. Buradan da görüldüğü gibi sosyal olarak yeri belirlenemeyen köle, yeni aldığı sosyal pozisyonu ile toplumsal tabakalaşma bağıntısıyla belirtilmektedir (Geenen 200: 34-35). “I. ve II. Dünya Savaşı’nda Nazi ordusunun Slav kökenlileri, düşük görmeleri, tutsak etmeleri ve Almanya’ya getirerek zorla çalıştırmalarının nedenini, acaba geçmişteki S(k)lav (köle) imajında mı aramak gerek?” sorusunu sormadan geçemeyeceğim.

### ***Fremde, Gastarbeiter, Ausländer: Sosyolojik bir Yorum***

***Fremde (Yabancı):*** “Yabancı,” sosyolojide Georg Simmel’den beri bir sosyolojik kategori olarak kullanılmaktadır. Simmel yabancı kategorisini eş zamanlı yakınlık-uzaklık olarak ele almakta bu eş zamanlıktan dolayı ve bunun ürünü olarak yabancının hareketlilik, objektiflik ve soyut mevcudiyeti gibi özelliklere atfetmektedir. İnsanlararası ilişkilerde kolektiflik ve biraz tipleştirme öne çıkarılmamaktadır. Buna klasik bir örnek olarak da, Avrupa Yahudilerinin tarihini göstermektedir. Robert E. Park, biyolojiden ithal ettiği ve sosyolojide kullandığı *Symbiose*<sup>\*\*</sup> kavramını, getto Yahudilerinin ve etrafındaki büyük toplumun ilişkilerini, entegrasyonu veya asimilasyonu istenen ya da yerli toplum tarafından istenilmeyen yabancıları kapsayan bir örnek olarak vermiştir. Kendilerini büyük topluma entegre/asimile eden ya da edilmek istenen yabancılar, önceleri isteyerek ve daha sonra mecburen yaşadıkları gettolarında, kendi gelenek ve kültürel bağımsızlıklarını korumuşlardı. Gettodaki Yahudilerin ilişkileri ile gettonun etrafında yaşayan büyük toplumun ilişkileri, belli bir dereceye kadar sosyal olmaktan çok, sembiyotikti. Getto Yahudileri ve çevresindeki toplum farklı ırklardan olan halklar, yan yana sembiyotik bir ilişki içinde yaşıyorlardı ve her halk ortak iktisadi hayatta bir rol oynuyordu. Ama bu ortak iktisadi rollere karşın, birbirine karışmadan ayrı ayrı yaşıyorlardı.

“Eğer biri, yeni toplumda uzun zamandan beri, özünde sembiyotik olan bir ilişki içindeyse, yani, etrafındaki toplumun gelenek ve göreneklerinden ve beklentilerinde doğan bir baskı içinde hissetmiyorsa, bu kişi yabancıdır” (Park 1939: 5).

<sup>\*</sup> İlginç olan köle ticaretinin en büyük pazarının Küçük Asya’da bulunmasıydı. Kölelerin büyük çoğunluğu Anadolu’dan gelmekteydi ve takma ya da tanımlama adları ise genellikle ethnikti; Firigyalı, Likyalı, Lidyalı, Sami gibi.

<sup>\*\*</sup> Farklı türde olan organizmaların bir arada ortaklaşa yaşamalarına işaret etmektedir.

Sosyal ilişkilerdeki bu fark, kültürel bir temele, gelenek ve toplumsal mutabakata dayanıyordu. Sembiyotik ilişkiler, sadece iş paylaşımı, ekonomi ve rekabetle belirlenmiş ilişkilerdir (Park 1939: 22-23).

“Bir topluma eklenilen her birey, ister başka bir etnik ya da kültürel gruptan geliyor olsun, ister topluma doğarak bağlansın, üyesi olduğu toplumda [...] bir sosyalleşme sürecinden geçecektir.”

Robert E. Park’a göre, kişilerin birbirine karışmadan, ama gettolardakilerin kendilerine verilen rolleri oynamakla entegrasyonun mümkün olmayacağını; entegrasyonun ancak sosyalleşmeyle ve önünde hazır bulunan kültürel öğelerin alınmasıyla mümkündür. Görülüyor ki günümüzde Almanya’daki Türkiyelilerin gettolaşması tarihsel Yahudi gettolarıyla büyük benzerlikler taşımaktadır. Robert E. Park’ın sembiyotik olarak tanımladığı ilişki, günümüz sosyolojisinde *Parallelgesellschaft* (paralel toplumlar) olarak isimlendirilmektedir (ayrıca bkz, Hartmut 1988). En temel ortak ilgi alanlarının ve ortak kültürün arka planı, *Gastarbeiter*’i kendi etnik grubundan olanlarla ilişkiye geçmeye zorlamakta, *Gastarbeiter* ve hemşehrileri veya soydaşları eğer yeterli bir sayıdalarsa—büyük bir olasılıkla ırksal ve kültürel homojen bir kolonide oturmaya başlayacaklardır (Siu 2002: 117). Kültürel olarak homojen bir koloninin oluşumu, bir taraftan sembiyotik ırksal ayırımın, öbür taraftan izolasyonun işaretidir. Almanların hem kendilerini, hem de farklı uluslardan gelen göçmenleri homojen bir grup olarak görmeleri Almanya’da işçi gettolarının oluşmasını doğurmuştur (Gedik 2008: 442). İşveren adına *Gastarbeiter* biçiminde iş gücünü organize eden Alman devleti “*Arbeiterheim*” (işçi yurdu) denilen özel yerlere yerleştirerek, Alman toplumuna karışmamaları ve getirildikleri amaç için daha fazla çalıştırmak için izolasyon sistemini uygulamıştır. Gettoların ilk prototipi sayılan *Arbeiterheim*’lerde *Gastarbeiter*’ler ailelerinden ayrı, sözleşmelerle belirlenmiş iş ve zaman sınırları içinde sıkı kontrol içindeydiler (Taş 1999: 15). Aile birleşiminden sonra göçmenleri Alman toplumundan izole etmek, şehirlerin belli bölgelerinde savaş sonrası konut sıkıntısını gidermek için yapılmış devletin sosyal dairesine ait evler, düşük kira fiyatlarıyla, düşük ücretle çalışan ve bu alt-sosyal gruptan gelen insanlara kiralanmıştır. Böylece düşük ücretle çalışan ve Alman sosyologlarının “*Sozial Schwache Menschen*,”\* yani sosyal olarak güçsüz diye tanımlandıkları insanların barınabilecekleri tek yer Alman devletinin oluşmasına izin verdiği gettolar olmuştur.

\* Sosyal olarak güçsüz görülen insanlar, açık bir dışlama, düşmanlık ve aşağılanmayla karşılaşmaktadırlar. Bu grup içinde sayılanlar; Evsizler, devamlı işsizler, sosyal yardıma muhtaçlar ve engellilerdir. Bunlar bu grubun en çarpık stereotiplerini oluşturmaktadırlar. Çünkü büyük çoğunluk, bunları, çalışmadıkları için ve yaşamları devletin sosyal yardımına bağlı oldukları için; kendilerinin devlete verdikleri vergileri yiyen, büyük çoğunluğun sırtından geçinen “*Schmarotzer*” (asalak, parazit, otlakçı) olarak adlandırmaktadırlar. “*Schmarotzer*” kavramı, Nazi Almanyası’nda başta Hitler olmak üzere, Naziler tarafından Yahudiler, engelliler, Çingeneler, “çirkinler,” evsizler, homoseksüeller vb. gruplar için kullanıldığından, bu terimin negatif anlamı katmerleşmektedir.



Alman toplumunun “sosyal olarak güçsüz insanlar”ı da bu gettolarda yabancılarla birlikte yaşamaktadırlar. Bu Alman grubun ve yabancılarla ortak yönü olan yoksulluk nedeniyle neredeyse aynı etni olarak görülmektedir.

1970’li yıllarda iş ve sosyal yapıda var olan ayırım daha da derinleşmiştir. Ama geçen zaman içinde göçmenlerle Alman toplumu arasında bir yakınlaşma da başlamıştır. Buna rağmen getto yaşamından kaynaklanan ekonomik ve sosyal dezavantaj; Türkiyeli ikinci, üçüncü ve gelecek kuşakların başlangıç pozisyonu olarak devralınmıştır. Ama bütün bunlara rağmen Türkiyeli göçmenlerin oluşturduğu çok ince bir üst-tabaka ve büyüyen bir orta-tabaka oluşturmayı başarmışlardır. Maalesef okul ve mesleki kalifikasyonları olmayanların oluşturdukları, etnososyal bir alt-tabaka halen en büyük tabakadır. Bu tabaka 19. yüzyılın başı ve 20. yüzyılın sonunda Almanya’da olmayan bir tabakadır.

Gettolaşmayla sadece sınıfsal, ırksal ve dilsel ayırım başlamamış, aynı zamanda Almanya’da olmayan sosyal ve kültürel farklılıkların ortaya çıkmasına da neden olmuştur. Mesela: Türkiyelilerin özellikle Almanlardan çok farklı olan damak zevki ve yeme-içme alışkanlıkları etnik yiyecek-içecek yerlerinin açılmasına neden olmuştur. Bu gettolarda Türk restoranları, dönerleri, fırınları, bakkal-manavları, berberleri, seyahat acentaları, doktorları, avukatları, kahvehaneleri, eşya mağazaları, türkü-barları, camiler ve cami dernekleri, düğün salonları, Türkiyeli toplumun Alman toplumdan izole ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde oluşturulmuştur. Kenarda/gettoda yaşayan insanların yapabilecekleri, gücü ve kabiliyeti bunlara yetmektedir. Bu konuda Kadir Turan, “ancak kendi kaderine terk edilmiş bir topluluğun; kültür enstitüleri, kütüphaneler, kompleks sanat kurumları ve Anadolu kolejleri açması elbette beklenemezdi” (Turan 1997: 108) derken, yerinde bir tespit yapmaktadır. Böylece içinde yaşadığı büyük çoğunluk toplumundan izole, normlarından uzak ve birbirine karışmadan Parallelgesellschaft yaratmıştır. Türkiyelilerin Almanya’da ilk oluşumları olan cami ve cami dernekleri memleket yerine konulmuş ve Almanya sayılmayan tek mekan olmuştur. Bu oluşumlar sadece belli bir kitleye (Sünni) ait ve onlara hizmet verdiği için, Almanların katılımı beklenemez. Almanların ve Türkiyelilerin bir araya gelip sosyalleşmeleri için ortak mekanları dahi bulunmamaktadır.

Getto içinde kalan ve Türkiyelilerle ilişkisi olmayan sıradan Almanlar kendilerini azınlıkta hissetmektedir. Mahallesindeki değişimden dolayı iş ev bulamama korkusuna kapılarak bölgeyi terk ederken, bunun tek suçlusu olarak yabancıları görmektedir. Değişime tepki olarak sömürgecilikten ve ırkçı diktatörlükten kalma “ötekileri” hor görmeye başvurmaktadır. Aşırı sağ partiler bu korkuları sömürmek ve yeni düşman yaratmak için, önyargı ve aşağılamayla yabancı düşmanlığı yaymaktadırlar (Taş 1999: 16). Bu sözlü ve yazılı aşağılama biçimlerinden en eskisi olan “Juden Raus” (Yahudiler Defolun) sloganı 1970’lerde “Ausländer Raus” (Yabancılar Defolun) olarak kullanılmış ve günümüzde bu laf sadece “Türken Raus”a (Türkler Defolun) indirgenmiştir.



Gastarbeiter (Misafir işçi): Gastarbeiter, teriminin günümüzdeki kullanımı, Almanya'nın göç tarihi sürecinde ve bu sürecin Almanca üzerindeki etkisinin incelenmesiyle bulunabilir. Weimer Cumhuriyeti döneminde yabancı işçilere "Wanderarbeiter" (Seyyar işçi), "Ostarbeiter" (Doğulu işçiler) denilmiştir. Nasyonal sosyalizm döneminde ise gönüllü gelme yerine, işgal edilen ülkelerden zorla Almanya'ya getirilen ve çalıştırılan yabancılara "Zivilarbeiter" (Sivil işçiler) ve Fremdarbeiter (yabancı işçi) denilmiştir. Ama zorla getirilip çalıştırılan sivil ve tutsak askerleri işaret eden kavram, halk dilinde ve bilim çevrelerinde Slav kökenli olan "Zwangsarbeiter" (zorla çalıştırılan işçiler) olmuştur. Savaşı sürdürmek için çalıştırılan Zwangsarbeiter sayısının 30 milyon civarında olduğu bilinmektedir. Nazi dönemindeki tutsak yabancı işçilere yapılan uygulamaların, kötü imajını silmek için, ikili anlaşmalarla isteyerek gelen işçilere ayrı bir kavram kullanmak gerekirdi. kullanılan kavramların büyük çoğunluğu "misafir işçilerin" yerleşmesiyle anlamını yitirmiştir.\*

Yapılan tüm bu adlandırmalar ışığında, ilkin Gastarbeiter olarak ifade edilen grubun acaba, sosyopsikolojik durumu nasıldır? Bilinen mite göre, birkaç yıl çalışıp geri geleceklerdir. Ama, misafirken neden kalıcı oldular? Kalıcı olurken içinde yaşadıkları topluma neden katılmamaktadırlar? Bu tür soruların cevabı Gastarbeiter'lerin sosyo-psikolojik durumunda, büyük toplumunla olan ilişki biçimlerinde ve konumlarında yatmaktadır. Gastarbeiter kelimesinin anlamının ne olduğundan ziyade, Gastarbeiter tipinin kendisinin ne olduğunu anlamak için Paul C. P. Siu'nun "Gastarbeiter, kitlesel göçün bir ürünü değil, bilakis kültürel mirası sosyal izolasyon olan ve asimilasyon tehdidi altındaki küçük bir azınlık grubun üyesidir," (Siu 2002: 117) cümlesini yeniden okumak gerekir.

Gastarbeiter'ler iş edinmek, yani amaçlarına ulaşmak için—içgüdüleri onların geri gitme isteğini kamçılısa da— belli bir süre göç ettikleri yerde kalmak zorundadırlar. Ancak, yeni işleri aracılığıyla, memlekette sosyal statüyü kazanma mücadelesindedirler. Bu nedenle iş, aynı zamanda ekonomik güvence, prestij gibi bir çok kişisel ihtiyacın çeşitlidir de. Gastarbeiter işini sevmek, beğenmek zorunda değildir. Amacı en kısa sürede daha fazla çalışıp erken memlekete geri gitmektir. Bunu kısa sürede başarmak ise hem kendi yeteneklerine, hem de şansına bağlıdır. Bunu biraz başardığında ise, zor bir karar verme noktasına gelir: geri mi gitmelidir? kalmalı mıdır? Bu karar, aynı zamanda hedeflerine ulaşmış ulaşmadığına bağlıdır. Hedeflerine tam ulaşmadan memlekete geri giderse; ekonomik güvencesi olmayan ve prestiji olmayan eski haline geri dönmek demektir. Bu nedenle Almanya'daki Türkiyeli Gastarbeiterleri dikkate aldığımızda yarım asırdır halen psikolojik olarak hedeflerine ulaşmadıklarını ve hiçbir zaman da ulaşmayacaklarını söyleyebiliriz. Gastarbeiter göç ettiği için beri çevresine biraz da olsa uyum sağlamış, hayatını değiştirmiş

---

\* 1972'de Batı Alman Radyo-Televizyonu WDR (Westdeutschen Rundfunks), uygun bir kavram bulmak için ödüllü bir yarışma düzenlemiştir. Öneri olarak 32.000'den fazla kavram yollanmıştır. Bu öneri kavramlardan "ausländischen Arbeitnehmers" (yabancı müstahdem) ve "Arbeitsmigranten" (iş için göç edenler) kavramı bir aralar kullanılmıştır.

ve kendini yeni ülkesine göre organize etmiştir. Ama yine de ikamet ettiği ülkenin cemaat yaşamına katılamaz. Başka bir deyişle aktivitesi, kendi amaçlarının ve ilgi alanlarının sınırları içindedir. Katıldığı aktiviteler genellikle ya işiyle, ya da memleketiyle alakalıdır (futbol karşılaşmaları gibi). Cemaat olaylarının çoğunda seyirci rolü üstlenerek bir Randseiter (marginal man) eğilimindedir.

Bir “Randseiter” olan Gastarbeiter yeni memleketinde birkaç bakımdan halihazırdaki çevresine uyum sağlamalıdır. Çünkü kendi memleketi ile ikamet ettiği ülke arasında bir aracı rolü de oynamaktadır. Yine de düzenli aralıklarla memleketine gidip gelen Gastarbeiter’in asimilasyonu ise neredeyse imkansızdır. Bu memlekete gidiş-gelişler yurtdışındaki izolasyonun, memleketteki sosyal beklentilerin ve prestijin bir etnosantrik formda ortaya çıkışıdır. Burada memleket ziyaretini asıl anlamlı kılan birincil neden ise; hasret, özlem gibi duygular ve geride kalan ailedir. Aynı zamanda bu ziyaretin başka bir yanı ise, memleketinde Gastarbeiter’in, ne kadar takdire değer, harika bir insan olduğunu, hem kıskanılması, hem de gurur duyulması gereken biri olduğudur. Gastarbeiter kentsel toplumun bir sosyal-tipi olarak görülebilir, ama köy toplumunda ise izole olmayan, bütün köy alanını mahremiyet alanı olarak gören, daha aktif ve nüfuzlu biridir. Gastarbeiter ilk başlarda, mektuplarla, ses kasetleriyle, gidip-gelen iş arkadaşlarıyla ve daha sonra video kasetleri, telefonlarla ve de alınıp-verilen hediyelerle memleketle ilişki halindedir. Günümüzde ise internet aracılığıyla (e-mail ve hemşehri web-siteleri), medya üzerinden (gazete, dergi, radyo, televizyon vs), hemşehri dernekleri ve memleket için olan sosyal, politik (kutlama geceleri, konser gibi) aktiviteler aracılığıyla ilişki halindedir ve bu sayede ayakta durmaktadır.

Yukarıda söz ettiklerimizden sonra, asimilasyonun mevcudiyet bulması için, sosyologlar Robert E. Park ve Ernest W. Burgess’e göre “bu bir karşılıklı birbirinin içine nüfuz etme, iç içe geçme ve kaynaşma sürecidir” (aktaran, Park 1928: 881-893). Bir kişi ya da bir grup, başka kişilerin ya da grupların hatıralarını (bellek), hislerini ve davranışlarını benimsediğinde ve deneyimlere, tarihe ve ortak kültürel hayata iştirak ettiğinde asimilasyon olur” (Siu 2002: 113). Yabancı, genellikle kendi isteğiyle gettoda yaşadığından, tarih bu sorunun modasının geçmesine izin vermemektedir. Paul C. P. Siu, bu nedenle Gastarbeiter’e ait sosyolojik bir tip olarak “Typus des Gastarbeiters”i önermektedir (Siu 1952: 34-44).

Garstarbeiter, yabancı bir ülkede para kazanıp, herhangi bir zamanda tekrar memleketine geri dönmek için yaşamaktadır. Bu nedenle misafir kaldığı ülkenin toplumsal yaşamına katılmak isteği bulunmamaktadır. Ancak içinde yaşadığı toplumla yapmak zorunda olduğu aktivitelere sembiyotik bir ilişki içinde katılmaktadır. Kamusal alan ise onu sadece yaptığı işi üzerinden dikkate almaktadır. O, daha çok sosyal statülü ve daha az bir kişi olarak işlevini yerine getiren biridir. Ancak kendi etnik ve sosyal çevresinden olan insanlar için işinden dolayı da bir kişidir. Onun kendi memleket ve etnisite kültürüne yapışıp kalması, sadece

Randseiter olarak tanınmasına neden olmaktadır. Sosyal ve kültürel-sembiyotik bir adım atarsa bu kaynaşma onu çift-kültürlü “Randseiter” yapmakta ve Gastarbeiter kendisini asimile ederek içinde yaşadığı toplumun gerçek bir üyesi olmak istediğini belirtmektedir. Bu durum “marginal man”ın yaşamak zorunda olduğu “kültürel-melezlik” aşamasını yaratmaktadır (Stonequist, 1937: 9). Randseiter’in bağımlı olduğu ve kolay kolay vazgeçemediği eski kültürel öğeleri, yeni süreçte işine pek yaramamakta, ama aynı zamanda içinde yaşadığı toplumun kültürel öğelerini özümsemek isteği, büyük çabalarla mümkün olabilmektedir. İki farklı kültürün örnek öğelerini içinde birleştirdiğinden “kulturellen Bastard” (kültürel piç) olmaktadır (Menz-Benz ve Wagner 2002: 30).

Geri dönme mitine inanan ve birgün mutlaka ülkelerine geri gideceklerini varsayarak Almanya’da geçici olduklarını düşünen sadece Gastarbeiter’ler değil. Alman devleti de Gastarbeiterleri geçici çalışanlar olarak gördüğünden, siyasal ve toplumsal açıdan marjinal hale getirmiştir. Göçmen işçilerin ülkelerine birgün geri dönüşlerini kolaylaştıracağı için kültür farklılığının daha da derinleşmesine izin verilmiştir. Ayrıca Almanya Gastarbeiterlerin yerel politikasına katılmalarına izin vermemiş ve onları kendi memleket politikalarını yapmaya yöneltmiştir. Bu nedenle Almanya’daki Türkiyelilerin köyündeki muhtar seçimlerini bile, Almanya’nın genel seçimlerden daha fazla önemsemektedirler. Bu konuda Türkiye de Almanya gibi düşünmüş, “gurbetçi” tanımını gidenlerin birgün mutlaka geri döneceklerini varsayarak kullanmıştır. Türkiye’nin de siyasi yaşamının dışında olan bu insanlar, her iki ülkede siyasi hayattan dışlanmakta ve hiç katılmadıkları iki siyasi sistem, bunların kaderini belirlemektedir.

Almanlar geçici olarak gördükleri bu insanların kültür birikimlerini tanımaya gerek duymamış ve Türkiye gibi Müslüman ülkelerden gelenlerin egzotik olarak görülmüşseler de, sonradan bu insanların Avrupa/Alman kültüründen daha aşağı bir kültürden geldikleri kanısı yaygınlaşmıştır. Çünkü endüstri toplumunda sosyal statünün belirlenmesi için en önemli kriter mesleki pozisyonudur (Heintz ve Hoffmann-Nowotny 1969: 467). Eğitim ve kültür seviyesi zaten mesleki pozisyonu belirler. Tüketim standardı ise grubun kazancına, dolayısıyla mesleğine bağlı kabul edilmektedir (Turan 1997: 53). Almanya’nın dışarıdan istihdam ettiği iş gücü düşük mesleki pozisyon için düşünülmüştü. Bu durumda mesleki pozisyon, eğitim ve kültür seviyesi I. kuşak Türkiyeli işçilerin lehine olmuştur. Özellikle I. kuşağın Almanca bilmemeleri; onları sağır, dilsiz, alfabetik yapmış ve hatta var olan niteliklerini bile silmiştir. Bu durumda onlara prestij sağlayan iyi bir mesleki pozisyon elde etmeleri beklenemezdi (Schrader, Nikles ve Griese 1979: 18). Oysa birinci kuşak işçiler Türkiye geneline göre kalifiye idiler ve eğitim durumu bakımından yine Türkiye genelinin üstündeydiler (Turan 1997: 54). Almanya’ya ikili anlaşmalarla giden işçiler arasında en fazla kalifiye elemanı Türkiye göndermiştir.

Bu hiyerarşi bir açıdan, Michel Herzfeld’in belirttiği coğrafi/kartografik hiyerarşinin (Herzfeld 2007) haritalar dışında gündelik hayata yansımalarıdır. Devletleri tarafından Avrupa/Almanya’ya döviz karşılığı pazarlanan bu insanlar, kendi ülkelerinin ve milletlerinin temsilcisi gibi davranmışlardır. Alan araştırmam sırasında Frankfurt’ta görüştüğüm ilk kuşak işçilerden biri şunları söylemiştir:

“Fabrikada ortamala 13-16 saat ve haftanın her günü çalışıyorduk. Hem hızlı bir şekilde para biriktirip memlekete bir an önce gitmek istiyorduk, hem de Türk işçilerin, diğer işçilerden daha çalışkan olduklarını kanıtlamak istiyorduk. Çünkü o dönemler ülkemizi ve milletimizi bizim üzerimizden tanıyorlardı” (M.Y. ile görüşme, 14 Aralık 2005).

Almanlar Türkiye toplumunun bu homojen işçi grubundan ibaret olduğunu düşündüklerinden, bunlarla eşit bir ilişki kurmak istemiyorlardı. Kendilerini üstün bir kültür ve ırktan geldiğini iddia edenlerin kendi işçileriyle arkadaşça ve eşit bir ilişki kurması mümkün değildi. Ayrıca aralarında ortak bir iletişim dili olmayan bu iki farklı grup, hiçbir şartta eşit değillerdi ve eşitlik ilkesine dayalı bir ilişki de gelişmezdi. Almanlar Türkiyelileri farklı kültürel kimliği ve düşük statülerinden dolayı kabullenmemişler. Fakat uzun süren çabalar sonucunda, Türkiyeliler kendi kimliklerini ve Alman Toplumu içindeki yerlerini belirlemişler, şimdilik en azından bir kesimi belli bir sosyal statü kazanmıştır. Geçen 40 yıldan fazla süreçte işçi olmalarından dolayı homojen grup olarak görülenler, artık farklılaşmışlardır. İşveren, akademisyen, siyasetçi, sanatçı, bilim insanı ve hizmet sektörü çalışanlar, ve memurlar gibi farklılaşan bir kitle bulunmaktadır.

Ausländer (Ecnebi): Alman devleti Ausländer kelimesini belirli kişileri ve grupları, uyruk özelliklerine göre “yerli” halktan ayırtmak için kullanır. Fakat genel olarak bugünkü dil kullanımında, hukuk ve nüfus istatistikleri gibi özel sahalarda kullanılan Ausländer tanımları birbirinden farklı ve çelişkilidir. Ausländer kavramı her ne kadar dış ülkeden gelen ecnebi anlamına gelirse de çoğunlukla “Fremder” (yabancı) anlamında ve “Inländer” yani yerliden ayırt etmek için kullanılmaktadır. Ausländer kavramı çeşitli kriterlere ve kullanıldığı alana göre anlam kazanmaktadır. Bunlardan biri vatandaşlık kriteridir. Alman anayasasına göre: Almanya’da ikamet eden birinin, başka bir ülkenin vatandaşlığını taşıyorsa Ausländer’dir (Kastoryano 2000). O zaman bir kişi uyruksuz ise (Staatenlos), hem Alman vatandaşı olması, hem de yerli sayılması gerekmektedir. Yine de uyruksuzlara, yabancılar hukukuna (Ausländerrecht) göre Ausländer denilmektedir. Alman Anayasası’nın 116. maddesinin I. paragrafına göre ise; ırk olarak Alman olup da Alman vatandaşı olmayanlara Ausländer değil, Statusdeutsche (Statü olarak Alman) denilmektedir. Doğu Avrupa ve Kazakistan gibi yerlerde yaşayan Alman kökenlileri, Almanya’da yaşayan ama vatandaş olmayanlardan ayırt etmek için Spätaussiedler (geç iskan edilenler) denilmektedir. Spätaussiedler’e basit

bir işlemle Alman vatandaşlığı verilmektedir. Almanya’da yaşayan göçmenlerin entegre olamamalarının en büyük nedeni sayılan Almanca bilmeme ve Alman kültürüne yabancılık, aynı zamanda vatandaşlığa alınmada en önemli kriter sayılmaktadır. Bu önemli kriterleri pek yerine getiremeyen Spätaussiedler’in vatandaşlığa alınmasında engel teşkil etmemektedir.

Yabancılık-yerlilik uzantısındaki öğelerini tanımlayan bir başka kriter de ekonomik kriterdir. Milli iktisadi muhasebe olan VGR’e göre (volkswirtschaftlichen Gesamtrechnung) ülke içindeki iktisadi hayata yer alan kişiler Ausländer olarak görülemezler. Bu iktisadi kriterlere göre Inländer sayılmak için, Almanya’da ikamet ediyor olmak yetmektedir ve yabancı uyruklu olmanın bir önemi yoktur. Bütün bu kriterler ve tanımlardan anlaşılacağı gibi Ausländer kavramı tam olarak anlaşılır değildir. Örneğin bir Türkiyeli Almanya’da doğmuşsa Inländer’dir ve aynı zamanda Türk uyrukluysa Ausländer’dır. Buna göre bir kişi aynı zamanda hem yerli ve hem de yabancı sayılması mümkün müdür? Burada devletin çıkarına göre sonuç çıkarılmaktadır. Bütün bu karmaşıklığın asıl nedeni Ausländer ve Inländer terimlerinin birbirlerine karşıt anlamda kullanılmasıdır. Yukarıdaki çelişkiye meydan vermemek için, bu tür durumlar için Ausländer terimini yerine Migrant\* terimi kullanılmaktadır. Fakat bu terim de kapsayıcı değildir. Almanya’ya göç etmemiş ve orada doğmuş kişiler nasıl Migrant olabilirler? Yine bu grup için; Immigrant, Einwanderer\*\* ve Zuwanderer\*\*\* gibi benzer anlamlı terimler de kullanılmaktadır.

Almanya’nın vurguladığı, etnik aidiyet kriterine göre; bir kişi bir başka etnik kökenliyse ve bu köken tarihsel olarak Almanya’da bulunmamışsa, kişi “Ausländer”dir. Bu sınıflandırma anayasal vatandaşlıktan bağımsız olarak kullanılmaktadır. Buna göre Alman vatandaşı olan Türkiyeliler yine de bir çeşit “Ausländer” sayılmaktadırlar. Emik bakışa göre bir kişinin bir kaç kimliği olabilir ve kendisini bir kaç etnisiteye ait hisedebilir. Kendisini hem Ausländer (yabancı) ve hemde Inländer (yerli) olarak görebilir ya da farklı devletlere ait hisedebilir. Ama maalesef ulus devletlerin çoğu pluralizme müsaade etmemektedir. Ulus devletin dayandığı etnisite diğer etnistelere ya dayatılmaktadır ya da “yeterince” asimile olamadıklarından dışlanmaktadır. Buna göre ulus devlet tekli olanı tercih etmektedir. Dışarıdan yapılan bu tanımlamalarla kişinin kendisini nasıl gördüğünü ve nasıl tanımladığı pek önemsememektedir. Çünkü Almanya’nın bu konuda “çok başarılı” olduğu ve entegre (asimilasyon) etmek istedikleri “Ausländer”ler için iftiharla örnek verdikleri Ruhr havzası Polonyalılar’ı (Ruhrgebiet Polen) ve Huguenotlar’ı örnek vermektedirler. Bu iki grubun klasik göçmen özellikleri taşıdığı artık kimse tarafından hatırlanmamaktadır.\*\*\*\*

\* Bir ülkeden başka ülkeye göç eden göçmen.

\*\* Muhacir, göçmen: Almanya’da sürekli bir ikametgaha sahip olan kalıcı yabancılara kullanılmaktadır.

\*\*\* Göçmen, muhacir: Dış bir ülkeden gelen ve geçici bir ikametgaha sahip kişi anlamında kullanılmaktadır.

\*\*\*\* 19. yüzyılda endüstrileşen Almanya, maden ihtiyacını karşılamak, sanayide ve tarımda daha çok işgücüne ihtiyaç duymuş, 1880’lerde “Sesonarbeiter” (mevsimlik işçi) ve I. ve II. Dünya Savaşında da “Zwangsarbeiter” olarak çalıştırılmışlardır. 1910’arda Ruhr havzasındaki Polan nüfusu 500 bini geçiyordu. Günümüzde ise Ruhr havzasında 5,5-6 milyon insanın Polonya kökenli olduğu tahmin ediliyor.

Alman Vatandaşlık Kanununa göre bir kişinin Alman Vatandaşlığına kabul edilmesi için aşağıda belirtilen şartlar aranır: Doğumla (ebeveynlerden birinin Alman olması, ya da Almanya’da doğmuş olmak). Statüyle (Alman Anayasasınının 116. maddesi gereğince, yalnız Alman kökenli göçmenler için). Seçmeyle (bir çocuk Federal Almanya’da doğar ve ebeveynlerinden birisi sekiz sene boyunca Almanya’da yasal oturuma sahipse).

Almanya sınırları içinde doğan bir kişi “toprak hakkı”na sahiptir (ius soli, Recht des Bodens) yani Inländer’dir. Toprağın dışında doğmuşsa Ausländer’dir. Bu kriter gereğince devlet ülke sınırları içinde doğan/doğacak çocuklara ülke vatandaşlığını bahşetmektedir. Bu hukuki hak kolay ispatlanabilir doğuma dayanmaktadır. Ius soli, aşırı, formal ve basittir. Bu “Territorialprenzip” olarak da bilinmektedir. Bu kural sıkı olarak uygulanmadığından fazla tutarlı değildir. Almanya’da doğmayan eski Alman İmparatorluğu sınırlarında içinde yaşamış olan, günümüzde başka ülkelerin vatandaşı olanlar Ausländer olarak görülmemektedirler. Ama Almanya’da doğmuş yüzbinlerce ikinci ve üçüncü kuşak Türkiyeliler ve diğer göçmenlerin çocukları ise çok kolay Ausländer/Fremde olarak görülmektedir. Öte yanda, Alman vatandaşlık kanununa göre bir kişi doğrudan Ausländer zürriyetinden geliyor ise, yabancıdır. Ebeveynlerin en az bir tarafının Alman kökenli olması halinde, çocuğun nerede doğduğu önemsenmeyerek Alman olarak görülmekte ve Alman vatandaşı olma hakkına otomatikman sahip olmaktadır. Bu da Ius Sanguinis (Recht des Blutes) “soy/kan hakkı”na dayanmaktadır. Bu prensibe göre çocuğun vatandaşlık hakkı yine ebeveynlerinin vatandaşlık ve etnik köken durumuna bağlıdır.

Alman (Prusya) vatandaşlık hakkı 1842’de yapılan vatandaşlık kanunu *Ius Sanguinis*’e dayanmaktaydı. Alman İmparatorluğu’nda 1913 yılında yapılan vatandaşlık kanunu yine kan hakkına dayanmaktaydı. Vatandaşlık kanunu en son 2000 yılında yapılan bir reformla “Optionsmodell” (seçim modeli) olarak bilinen “*ius soli*”yi tamamlayıcı bir modelle son şeklini almıştır. Bu model daha çok ikinci ve üçüncü kuşak göçmen çocuklarına yöneliktir. Bu modele göre çocuklar reşit olana kadar çifte vatandaş olabilirler ve *Vollgeschäftsfähig*\* yaş olan 23 yaşına geldiklerinde ise hangi ülkenin vatandaşı olacaklarına karar vermeliler. Alman vatandaşlığına alınmada bu bir kaç temel şarttan fazlası istenmektedir. Örneğin, kişi Alman kanunlarına karşı gelmişse/suç işlemişse vatandaşlığa alınmaz. Hatta kişinin kronik, bulaşıcı hastalığı, ya da fiziksel ve ruhsal engeli varsa vatandaşlık işlemleri pek kolay olmaz. Vatandaşlık başvuru formunda buna dair cevaplanması gereken sorular vardır. Yoksulluk da vatandaşlığa alınmada bir engeldir; vatandaşlık başvurusu yapan kişinin işsiz olmaması ve düzenli bir gelirin olması gerekir. Bu ayırımcılık Nazi dönemindeki hastalara, engellilere, yaşlılara ve fakirlere olan ayırımcı negatif tutumun uzantısı olarak görülebilir.

---

\* Medeni hakları kullanma ehliyetine sahip olma yaşı, eylem yeteneği olan yaş.

Almanya’da ana dilinden daha iyi Almanca konuşan, ve Alman kültürlü ikinci ve üçüncü kuşak yetişmiştir. Alman devletinin en şikayetçi olduğu da bu iki kuşaktır. Bu nedenle ikinci ve üçüncü kuşak göçmen çocuklarına yönelik yeni vatandaşlık yasası düzenlemiştir. Asıl ilginç olan, Alman devleti göçmenleri entegre etmeye çalışırken, entegrasyonun önünde en büyük engeli göçmenlerin dil bilmemelerine bağlamaktadır. Burada dil olarak nitelenen sadece Almanca’dır, göçmenlerin anadili, dil olarak görülmemektedir. Ancak Almanca öğrenirlerse bir dile sahip olmuş olurlar. İkinci ve üçüncü kuşaktan şikayetçi olmalarının asıl nedeni ise, bu her iki kuşağın hem kalıcı oluşu, hem de ilk kuşağa göre haksızlığa, dışlanmaya çok kolay karşı çıkan ve daha fazla hak-hukuk talep etmeleridir. Almanların uluslaşması dil üzerinden (Sprachnation-Sprachgeist) olmasından dolayı dile büyük önem atf etmektedirler. Alman ululuçluğu içinde dil, siyasal ulusçulukta yurttaşlara “ulusal kimlik” kazandırmanın ifadesi olarak görülüyordu. Fakat günümüzde Almanya’da göçmenler tarafından çok fazla çeşitli dillerin konuşulması, Almanların homojenitesini bozmaktadır. Bu nedenle dilsel homojeniteyi korumak için diğer göçmenleri indirekt dilsel asimilayona tabi tutmaktadır (Gedik 2009: 283-284). Dilsel birlik tekrar sağlanırsa ulusal birlikte güçlendirilmiş olarak görülmektedir.

Sonuç: Yukarıda detaylarıyla ele almaya çalıştığım “ötekilik” durumunun farklı tezahürleri ve bunların içinde var olan değer yargıları, büyük ölçüde Avrupa’nın—içindeki farklılıklara rağmen—kendini bir bütün olarak tanımlama isteğiyle ilgili ve Avrupa’nın “dahil edici” ya da “dışlayıcı” tavırları, Avrupa’nın tarihsel olarak inşası ile ilgilidir (Kolluoğlu-Kırlı 2004). Avrupa kendisini organik bir topluluk olarak tanımlayarak, uygarlık tarihinin yazılımına katkıda bulunmuştur. Bu durum 16. yüzyıldan bu yana artarak devam etmektedir. Bu tarihsel deneyimin bir tarafında Roma İmparatorluğu, diğer tarafında ise Hıristiyanlık bulunmaktadır (Kolluoğlu-Kırlı 2004). Bu itibarla, zaten İslam ve Müslümanlık da Avrupa sınırları dışında kalan olgular olarak görülmüştür. Osmanlı İmparatorluğu da Avrupa devlet sistemi içinde merkezi bir role sahip olmasına karşın, önce Osmanlı daha sonra da Türkiye Cumhuriyeti Avrupa sınırlarının dışında tutulmuştur. Böylelikle Avrupa, kendi sınırlarını çizmekle, Batı’nın da sınırlarını çizmiş olmaktadır. Bugün dahi, yüzyıllar sonra, bu söylemde bir farklılık olmamıştır.

“Ötekilik” durumunun çok özel bir tezahürü olan “Şarkıyatçılık” meselesinde de Edward Said’in yıllar önce belirttikleri, Avrupa’nın ve konumuz olan Almanya örneğinin “yabancı” kategorisine ait değer yargılarını, sadece politik değil, aynı zamanda kültürel, tarihsel ve felsefi bağlamlarda algılayabilmemiz ve anlamlandırabilmemiz konusunda da anahtardır:

“Şark, Avrupa’nın sadece komşusu değildir; Avrupa’nın en büyük, en zengin, en eski sömürgelerinin mekânı, uygarlıkları ile dillerinin kaynağı, kültürel



rakibi, en derin, en sık yinelenen Öteki imgelerinden biridir. Ayrıca, Şark, onun karşıt imgesi, düşüncesi, kimliği, deneyimi olarak Avrupa'nın (ya da Batı'nın) tanımlanmasına yardımcı olmuştur. Ne ki, bu Şarkların hiçbiri salt imgelemde yaratılmış değildir. Şark, Avrupa'nın maddi uygarlığı ile kültürünün bütünlüycü bir parçasıdır. Şarkiyatçılık bu bütünlüycü parçayı, kültür, hatta ideoloji düzleminde, bir söylem biçimi olarak –bu söylemi destekleyen kurumlarla, sözcük dağarcığıyla, araştırmalarla, imge dağarcığıyla, öğretilerle, hatta sömürge bürokrasileri ve sömürge biçemleriyle birlikte— dile getirir, temsil eder” (Said 2005 [1995]: 11-12).

Yüzyıllar sürecinde, sömürgecilik sonrası dönemde de Avrupa-Şark ilişkisi sürekli yeniden yaratılan imgeler ışığında daha da problematik bir hal almıştır. Avrupa'nın inşası ve kendini tanımlama isteği tamamıyla “dahil etme” ve “dışta tutma” prensibi ile şekillenmiştir (Stolcke 1995: 2). Bu durum, zaman zaman Avrupa'nın (ya da bizim konumuz olan Almanya'nın) sosyal, ekonomik, politik problemleri konusunda “günah keçileri” yaratılmasında da etkindir. Göçmenlik olgusuyla tanıştıklarından beri Almanya, bu problemler konusunda özellikle göçmenleri sorumlu tutmaktadır. Burada yabancılık, sadece bir “göçmen işçi” durumu olmanın ötesinde, Xenofobia, yani yabancı korkusuna, hatta yabancı düşmanlığına dönüşmüştür. Almanya'nın “farklılık” konusundaki tarihsel süreci düşünüldüğünde, insanların “yakılmaları”na kadar uzanan bir dizi olaylar bulunduğu hatırlanırken, “yakılmanın” sembolik-politik anlamını da hatırlamak gerekmektedir.\*

Rainer Erb'in belirttiği gibi, Almanya'da homojenlik dışı karşı birlik-beraberlik ve içe karşı ise çatışmasız bir toplum olarak anlaşılmaktadır. Şayet azınlık çoğunluğa “entegre” olamıyorsa, mecburi olarak azınlık izole edilmeli ve dışlanmalıdır (Erb 1995: 14-24). Beklentiler, “kendini tamamen entegre etme ve Alman zihniyetine sahip olmadır.” Göçmenlerin kendi kültürel kimliklerini koruma ve bu hakka sahip olma yerine, bir ikilem yaratılarak: ya kendilerini izole ederek kendi zihniyetlerine sadık kalacaklar ya da Almanların çıkardıkları zorluklara ve dışlanmalara maruz kalacaklar. Yahut kendilerini tamamen entegre/asimile ederek, kimlik bunalımına girecekler (Haghighi 2000: 103).

I. ve II. Dünya Savaşı'nda bir çok ulus-devlet gibi Almanya özellikle Yahudi ve Çingene soykırımıyla, Hugenotlar ve Polonyalılar gibi tarihsel azınlıkları asimile ederek şaşırtıcı bir şekilde homojenleşmiştir. Batı Slav Sorbları ile Schleswig Holstein'daki Danimarkalılar gibi sayıca önem taşımayan azınlıklar da dikkate alınmamaktadır (Uzun 1993: 175). Bu savaşlardan kısa bir süre sonra homojen olduğu düşünülen ya da sadece bir soydan gelenlerin ülkesi olduğu iddia edilen Almanya'da tekrar işçi göçüyle çeşitli etniler belirmiştir. Almanya'nın kalkınması bittikten sonra göçmen işçileri ülkelerine geri

---

\* Burada özellikle Hoyerswerda (1991), Hünxe (1991), Rostock (1992), Mölln (1992), Solingen (1993) ve en son Ludwigshafen (2008) ve daha nice yerlerde yakılarak hayatını kaybedenler hatırlanmalıdır.

gönderme para yardımıyla (*Rückkehrförderung, Rückkehrprämien*) özendirilerek ve göçün devam etmemesi içinde çeşitli hukuki zorluklar çıkararak tekrar homojenleşme istenmiştir. Alman devleti kabul etmese de, 1960'lı yıllardan beri yaşanan göç, etnik bağlamda neredeyse tamamen homojenleşmiş bir ülke iken, artık hem bir göç ülkesi hem de çok etnili bir devlet halini almış ve görece heterojen bir ülke olmuştur.

Almanya gibi Avrupa'da etniler ve diller sınırları belirlenmiş birbirinden tamamen ayrı değildir ve sürekli bu sınırlar değişmektedir. Avrupa ve Avrupalılık terimleri de bu bağlam içinde okunduğunda, tek ve kapsayıcı kategori olmaktan çıkacaktır. Zaten bu yüzden de Avrupa, yine coğrafya üzerinden şekillenen sıfatlarla—"Orta," "Batı," "Doğu," gibi—farklılıkları, ama bu kez tamamen dışlamadan, kendini yeniden tanımlama yoluna gitmiştir. Almanya, bir Batı Avrupa ülkesi olarak (Avrupa'nın Batı kavramına eşit tutulması ile neredeyse "Batı"yı tekrar telaffuz etmeye bile gerek yoktur) kendini homojen bir topluluk, bir ulus olarak tanımlamaktadır. Üstelik, Almanya'nın geçirdiği II. Dünya Savaşı deneyiminde "homojenlik" farklı bir anlam kazanmaktadır. Tam da II. Dünya Savaşı sonrasında Almanya'nın ulaşmak istediği "homojenite" işçi göçü ile "bozulmaya" başlamıştır. Misafir olarak kabul edilen "yabancı" işçiler kalıcı olmaya başladıkça, Almanya bir yandan bu durumla baş etmek için, "biz/öteki" bağlamında farklı kavramlar ve politikalar oluşturmaya başlamıştır.

Bir yandan, ötekilik beraberinde farklı sorunsalları getirirken, diğer yandan da "ötekilik" kavramına ihtiyaç vardır. Nedret Kuran-Burçoğlu'nun belirttiği gibi:

"Kimlikler insanların bir arada yaşaması sonucunda oluşur, bu nedenle toplumsal bir olgudur. Aynı zamanda görecedir, çünkü biçimlenmesi bir 'öteki'nin varlığından ve 'öteki'nin özelliklerinden etkilenerek tamamlanır" (Kuran-Burçoğlu 2007).

Ancak, burada sorulması gereken soru, "öteki" kimliği ile nasıl yaşanacağıdır. Yukarıda göstermeye çalıştığım farklı ötekilikler bir yandan gerekli iken, diğer yandan da Almanya'da yaşayan Türkiyeliler için yıllardan beri sorunsal bir alan olmuştur. Kendi kültürü ve kimliği bir külfet olarak görülmekte, artık bu gözle bakılmakta; içinde yaşadığım toplumda kültürüm ve kimliğim bana ne kazandırmakta ve ne kaybettirmektedir. Bu çerçevede içinde, sorulması gereken soru "ötekilik" bağlamında tanımlanan bir grubun daha mutlu, daha katılımcı, daha demokratik bir ortamda nasıl yaşaması gerektiği ve bunun için nasıl politikalar üretilmesi sorusudur.

## Kaynakça

- Abadan-Unat, Nermin, 2002. *Bitmeyen Göç*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Aksoy, Nazan, 1998. "Almanya'da Yabancı Olmak," *Birikim* (110): 60-67.
- Bade, Klaus, 1992. *Deutsche im Ausland-Fremde in Deutschland: Migration in Geschichte und Gegenwart*. München: Verlag C. H. Beck.
- , 1994a. *Das Manifest der 60: Deutschland und die Einwanderung*. München Verlag C.H.Beck.
- , 1994b. *Ausländer-Aussiedler-Asyl: Eine Bestandaufnahme*. München: Verlag C. H. Beck.
- Beneviste, Emile, 1993. *Indoeuropäische Institutionen. Wortschatz, Geschichte, Funktionen*. Aus dem Französischen von Wolfram Bayer, Dieter Hornig und Katherina Menke (Hg.). Campus Verlag Frankfurt am Main.
- Bundesministerium der Justiz. Staatsangehörigkeitsgesetz. <http://www.gesetze-im-internet.de/rustag/index.html> Siteye Giriş Tarihi: 23 Kasım 2008.
- Duden, 1963. Duden Etymologie. Bearbeitet von Günther Drosdowski, Paul Grebe et al., In Fortführung der "Etymologie der neuhochdeutschen Sprache" von Konrad Duden, Duden Band 7, Mannheim, Wien, Zürich, Duden Verlag.
- Erb, Rainer, 1995. "Die Diskriminierung von Minderheiten - Wie entstehen Vorurteile?" in: Holger Lengfeld (Hg.), *Entfesselte Feindbilder - Über die Ursachen und Erscheinungsformen von Fremdenfeindlichkeit*. Berlin, s: 14-24.
- Esser, Hartmut, 1988. "Ethnische Differenzierung und moderne Gesellschaft," *Zeitschrift für Soziologie* (17/4): 235-248.
- Gedik, Erdoğan, 2009. *Sozialer, kultureller, ökonomischer und sprachlicher Wandel im Rahmen der Binnenmigration und der transnationalen Migration: Soziale Netzwerke am Beispiel der Provinz Varto in Ostanatolien/Türkei*. Frankfurt: Frankfurt Goethe Universität Yayınları.
- , 2007. "Almanci Kimliğinin Farklı Algılanışları," I. Uluslararası Antropoloji Kongresi'nde sunulan Bildiri. 25-27 Mayıs 2007.
- Geenen, Elke M., 2002. *Soziologie des Fremden. Ein gesellschaftstheoretischer Entwurf*. Opladen, Leske & Budrich.
- Habermas, Jürgen, 1999. "Öteki" *Olmak, Öteki'yle Yaşamak*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Haghighi, Peyman Javaher, 2000. "Ausländerfeindlichkeit" und Diskriminierung im betrieblichen Alltag – Interkulturelle Verantwortung der Gewerkschaften im Betrieb. Hannover: Universität Hannover.
- Hahn, Alois, 1997. "Partizipative" Identitäten." *Herfried Münkler & Bernd Ladwig (Hg.), Furcht und Faszination. Facetten der Fremdheit*. içinde. Akademie Verlag, Berlin. S. 115-158.
- Heintz, P.- J. Hoffmann-Nowotny, H.J., 1969. "Das Fremdarbeiterproblem aus soziologischer Sicht". İçinde Zürich, Schweizer Monatshefte, (49/5): 466-473.

- Herbert, Ulrich, 2001. *Geschichte der Ausländerpolitik in Deutschland. Saisonarbeiter, Zwangsarbeiter, Gastarbeiter, Flüchtlinge*. München. C. H. Beck Verlag.
- Herzfeld, Michael, 2007. "Europe and the Global Hierarchy of Value: Geographies and Dynamics of Cultural Anthropology," 1. Ulusal Antropoloji Kongresi'nde sunulan bildiri. 25-27 Mayıs 2007. İstanbul.
- Kastoryano, Riva, 2000. *Kimlik Pazarlığı: Fransa ve Almanya'da Devlet ve Göçmen İlişkileri*. İstanbul: İletişim.
- , 1998. "Transnational Participation and Citizenship," *Working Paper Series*. Paris: Centre d'études et de Recherches Internationales.
- Kaya, Ayhan ve Ferhat Kentel, 2005. *Euro - Türkler: Türkiye İle Avrupa Birliği Arasında Köprü Mü, Engel Mi? Almanya - Türkleri ve Fransa - Türkleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma*. İstanbul: Bilgi Yayınları.
- Kolluoğlu-Kırlı, Biray, 2004. "From History of Civilization to World History: Rethinking the Boundaries of Europe," *Zeithistorische Forschungen/Studies in Contemporary History*, Online-Ausgabe, (1/3) URL: <<http://www.zeithistorische-forschungen.de/16126041-Kirli-3-2004>>
- Kuran Burçoğlu, Nedret, 2007. "Avrupa ve Avrupalılık," I. Uluslararası Antropoloji Kongresi'nde sunulan bildiri. 25-27 Mayıs 2007, İstanbul.
- , 2005. *Die Wandlung des Türkenbildes in Europa*. Zurich: Spur Verlag.
- , 2000. *The Image of the Turk in Europe from the Declaration of the Republic in 1923 to the 1990s*. İstanbul: Isis Press.
- , 1997. *Multiculturalism: Identity and Otherness/Multiculturalisme: Indetité et Altérité*. İstanbul: Boğaziçi University Press.
- Leggewie, Claus ve Zafer Şenocak, 1993. "Deutsche Türken/Türk Almanlar: Das Ende Der Geduld/Sabırın Sonu". İçinde, Ertuğrul Uzun, "Misafir İşçilik-Göçmenlik-Azınlık; Almanya'daki Türklerde Kimlik Değişimi". S.175. Rohwolt Taschenbuch Verlag, Reinbeck bei Hamburg.
- Lichtenber, Hagen, Gudrun Linnes ve Harun Gümrükçü, 1996. *Gastarbeiter-Einwanderer-Bürger?* Baden Baden: Nomos Verlagsgesellschaft.
- Lofland, Lyn, 1973. *A World of Strangers: Order and Action in Urban Public Space*. New York: Basic.
- M.Y. ile görüşme, 14 Aralık 2005, Frankfurt.
- Mandel, Ruth, 1990. "Shifting Centers and Emergent Identities: Turkey and Germany in the Lives of Turkish Gastarbeiter." *Muslim Travellers: Pilgrimage, Migration and the Religious Imagination*. (Dale F. Eickelman ve James P. Piscatori, ed.). Londra: Routledge, 152-171.
- Massey, Douglas S. ve arkadaşları, 2005. *Worlds in Motion: Understanding International Migration at the end of the Millennium*. Oxford: Clarendon Press.
- Meier-Braun, Karl-Heinz, 1980. "Gastarbeiter" oder Einwanderer?: Anmerkungen zur Ausländerpolitik in der Bundesrepublik Deutschland. Frankfurt: Ullstein.
- Park, Robert E., 1928. *Human Migration and the Marginal Man*, *American Journal of Sociology*. V. 33, s.881-893.

- ., 1939. "Symbiosis and Socialization: A Frame of Reference for the Study of Society," *American Journal of Sociology* (45): 1-25.
- Pécoud, Antoine, 2002. "Cosmopolitanism and Business among the German-Turks in Berlin," *JSAE* (2/3): 2-12.
- Peter-Ulrich Menz-Benz ve Gerhard Wagner, 2002. "Der Fremde als sozialer Typus: Zur Rekonstruktion eines soziologischen Diskurses," *Der Fremde als sozialer Typus* içinde. Peter-Ulrich Menz-Benz ve Gerhard Wagner (Derleyenler), Konstans, UVK-Verl.-Ges., S: 9-37.
- Pflegerl, Siegfried, 1977. *Gastarbeiter zwischen Integration und Abstoßung*. München: Jugend und Volk.
- Robins, Kevin ve David Morley, 1996. "Almancı, Yabancı," *Cultural Studies* (10/2): 248-254.
- Said, Edward, 2005 (1995). *Şarkıyatçılık*. İstanbul: Metis.
- Schlögel, Karl, 2000. *Planet der Nomaden*. Zürich, Vontobel Stiftung, s: 69-70.
- Schneider, Jens, 2002. "Discourses of Exclusion: Dominant Self-Definitions and "the Other" in German Society," *JSAE* (2/3): 13-21.
- Schrader, A. , B.W., Nikles, Griese, H. M., 1979. "*Die Zweite Generation, Sozialisation und Akkulturation ausländischer Kinder in der Bundesrepublik*". Regensburg: Athenaum Verlag.
- Siu, Paul C. P. 2002. "*Der Gastarbeiter*" *Der Fremde als sozialer Typus* içinde. Peter-Ulrich Menz-Benz ve Gerhard Wagner (Hrsg). Konstans: UVK-Verl.-Ges., s: 111-137.
- ., 1952. "The Sojourner," *American Journal of Sociology* (58): 34-44.
- Statistisches Bundesamt. <http://de.statista.org/statistik/daten/studie/1236/umfrage/migrationshintergrund-der-bevoelkerung-in-deutschland/> 04 Ekim 2008.
- Stolcke, Verena, 1995. "Talking Culture: New Boundaries, New Rhetorics of Exclusion in Europe," *Current Anthropology* (36/1): 1-24.
- Stonequist, Everret V., 1937. "The Pobleml of the Marginal Man," *American Journal of Sociology* (41): 1-12.
- Şen, Faruk, 2007. *Euro-Türkler: Avrupa'da Türk Varlığı ve Geleceği*. İstanbul: Günizi Yayıncılık.
- Taş, Mehmet, 1999. *Avrupa'da Irkçılık*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Turan, Kadir, 1997. *Almanya'da Türk olmak*. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Uzun, Ertuğrul, 1993. "Misafir İşçilik-Göçmenlik-Azınlık: Almanya'daki Türklerde Kimlik Değişimi," *Deutsche Türken/Türk Almanlar: Das ende der Geduld/Sabırın Sonu* içinde, Claus Leggewie ve Zafer Şenocak. Hamburg Rohwolt Taschenbuch Verlag, s: 175-190.
- Vassaf, Gündüz, 2002. *Daha Sesimizi Duyuramadık: Almanya'da Türk İşçi Çocukları*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

## Özet

“Yabancı” kavramı, sosyolojide Georg Simmel’den beri bir sosyolojik kategori olarak kullanılmaktadır. Bumakale, “ötekilik” kavramını Almanya’daki “misafir işçi” olarak buldukları düşünülen Türkiyeliler örneğinde tartışmaktadır. Ötekilik kavramı farklı bağlamlarda farklı açılımlara sahiptir. Burada, tarihsel bir perspektifi koruyarak Alman toplumunda dışlamanın çerçevesi ile tarihsel gerçekliği ve günümüzdeki çok kültürlülük tartışmalarıyla olan ilgisini tartışacağım ve Türkiyelilerin Almanya’da geçirdiği süreçleri “misafir işçilik” durumunu ele alacağım. “*Ausländische Arbeitnehmer*” (yabancı işçi), *Ausländische Mitbürger* (yabancı eş-yurttaşlar) *Einwanderer* (muhamir) *Zuwanderer* (göçmen), *Im/migrant* (göçmen), *Neue Bürger*, (yeni vatandaş), *Deutsche mit Migrationshintergrund*, (Göçmen geçmişli Alman), *Deuschtürken*, (Alman-Türkler) *Türkdeutschen*, (Türk-Almanlar) gibi, ama bunlarla sınırlı kalmayan bu terimlerin sosyal, linguistik ve tarihsel çerçevelerini değerlendireceğim.

**Anahtar kelimeler :**“Öteki/lik,” yerlilik, yabancı, kimlik, vatandaş, “Almancı,” misafir işçi, Türk-Almanlar, yabancılık sosyolojisi, II. Dünya Savaşı sonrası Almanya, yurtdışı göçü, ulusötesi alan.

## Abstract

The concept of “*Ausländer*” has been used as a sociological category, since its first inception by Georg Simmel. This article discusses the notion of “otherness” in the example of Turkish *Gastarbeiters* in Germany, those who were thought to be temporary workers. The concept of “otherness” has polyvalent meanings in various contexts. Maintaining a historical perspective, the paper peruses the relationship between social exclusion in German society in the face of the discussion of multiculturalism. I will examine the processes in which the people from Turkey had faced in Germany during the so-called guest work-process by looking at the various terms including, but not limited to, “*Ausländische Arbeitnehmer*” (foreign worker), *Ausländische Mitbürger* (foreign co-citizen) *Einwanderer* (incomer) *Zuwanderer* (migrant), *Im/migrant* (im/migrant), *Neue Bürger*, (new citizen), *Deutsche mit Migrationshintergrund*, (German with migration background), *Deuschtürken*, (German-Turks) *Türkdeutschen*, (Turkish-Germans) considering their social, linguistic and historical frameworks and implications.

**Keywords :** “Other/ness,” nativity, foreigner, Identity, citizen, *Deutschler*, *Gastarbeiter*, Turkish-Germans, sociology of foreignness, Post IInd World War Germany, international migration, transnational space.